

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

**URBANISMUS STŘEDOVÉHO MĚSTA S PŘIHLÉDNUTÍM
NA SITUACI PŘEROVA PO ROCE 1256**

Bakalářská diplomová práce

ALENA ORALOVÁ

Vedoucí práce: PhDr. Josef Bláha

Olomouc 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala zcela samostatně s využitím zmíněné odborné literatury a pramenů. Rozsah práce činí 88 955 znaků (bez mezer).

V Olomouci dne 15. 12. 2016

Alena Oralová

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala především vedoucímu mé práce PhDr. Josefu Bláhovi za jeho odborné vedení a dostatek trpělivosti při tvorbě mé práce. Dále bych chtěla poděkovat pracovnícím Studovny Městské knihovny v Přerově, jmenovitě především paní Dagmar Trochtové, za její ochotu, vstřícnost a podnětné rady. Můj velký dík patří panu Jiřímu Rosmusovi, který byl tak velmi laskavý a zpřístupnil mi svůj unikátní rodinný foto archiv k vytvoření kvalitní obrazové přílohy.

Obsah

1. Úvod	6
2. Dosavadní stav bádání	7
2. 1. Problematika středověkého města	7
2. 2. Dosavadní literatura o Přerově	7
2. 2. 1. Archeologické výzkumy na území města Přerova.....	7
3. Středověké město.....	9
3.1. Historie osídlení do konce velkomoravského období	9
3. 2. Vznik měst za posledních Přemyslovců	11
3.3 Vývoj měst za Lucemburků	13
3. 4. Města do husitských válek	14
3. 5. Městská práva	15
3. 6. Řemesla a obchod ve městech	16
4. Lokace města.....	17
4. 1. Založení města	17
4. 2. Půdorys města	18
4.3. Výstavba města	18
4. 3. 1. Předměstí	19
5. Městské části	20
5. 1. Náměstí	20
5. 2. Radnice	20
5. 3. Významné budovy	21
5. 4. Uliční síť	21
6. Členění města	22
6. 1. Městské obydlí	23
6. 1. 1. Vývoj městského domu	23
7. Hradby	25

8. Přerov.....	26
8. 1. Poloha Přerova	26
8. 2 Přerov v době hradištní	26
9. Opěrný bod Boleslava Chrabrého	29
9. 1. Polská fortifikace	30
9. 2. Přerov jako správní centrum hradske soustavy	32
9. 3. Přerov sídlem archidiakonátu	33
9. 4. Přerovský hrad	34
9. 5. Suburbium přerovského hradu	35
10. Vznik Přerova	36
10. 1. Udělení městských práv	36
10. 2. Poloha města.....	37
10. 3. Předměstí Šířava	38
10. 4. Kostel svatého Vavřince	39
11. Datace Dolního města	39
11. 1. Utváření městského prostoru	40
11. 2. Písemnosti a historické události související s městem	40
12. Městské opevnění	41
12. 1. Městské brány	42
13. Historie města v 15. a 16. století	42
13. 1. Výsady pro měšťanské obyvatelstvo	43
13. 2. Správa města	44
14. Přerov sídlem Jednoty bratrské	45
15. Přerovský hrad za Pernštejnů	45
15. 1. Stavba nynějšího městského opevnění	46
16. Závěr	48
17. Použitá literatura	50
18. Seznam vyobrazení	53

1. Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla věnovat problematice středověkého města. Zvolila jsem si urbanismus středověkého města, jelikož tento starý městský organismus je i v dnešní době stále funkční a určuje podobu našich měst do dnešních dní. V první části stručně nastiňuji historii osídlení městského typu na našem území od velkomoravského období po období husitských válek. Tento časový interval jsem si zvolila z toho důvodu, že v podstatě od konce vlády Přemyslovců byla založena základní síť měst a poté fakticky již k budování měst docházelo spíše v solitérních případech. Zmíním aspekty předcházející vzniku středověkého města a jeho postupný přerod v městskou aglomeraci.

Druhá část mé práce se zaměřuje na situaci v Přerově do jeho povýšení na město roku 1256, a navazuje přibližně do roku 1500. Rozsah byl dán konzultací s vedoucím práce PhDr. Josefem Bláhou. Jen v některých datacích jsem nepatrně přesáhla uvedený rozsah, zejména u významných událostí související s historií města.

Jelikož jsem z Přerova chtěla, jsem se lépe seznámit se stavebním vývojem svého města. Vždy mi přišlo zvláštní, že i když Přerov v minulosti patřil k poměrně významným městům, nezbylo po nich na území dnešního města prakticky nic. Bylo mi potěšením udělat si jistý „exkurz“ do jeho středověké minulosti a utvořit si alespoň přibližnou představu o podobě středověkého města. Naskytl se mi až neočekávaný obraz o jeho dřívější podobě a upomínka toho, že o místech, kterými denně chodíme, nic nevíme. Situaci mi však komplikoval fakt, že z mnou zkoumaného období se prakticky nezachovaly žádné stavební památky. Většinou původní výstavba zanikla v důsledku přestaveb během staletí nebo v 60. a 70. letech v souvislosti s masivní panelovou výstavbou.

2. Dosavadní stav bádání

2. 1. Problematika středověkého města

Problematice středověkého města se ve svých publikacích věnovala celá řada autorů. Zikmund Winter se ve své knize *Zlatá doba měst českých* (vydána posmrtně roku 1991) zabýval problematikou středověkého města. Významnou publikací *Česká města* (1960) se Jiří Hrůza zapojil do výzkumu fenoménu středověkého města. Dobroslav Líbal se v knize *Starobylá městečka v Československu* (1970) zabýval jednotlivými městy. Důležitým počinem je titul Františka Hoffmanna *České město ve středověku* (1992), která představuje obsáhlou publikací věnující se vývoji středověkých měst v českých zemích. Z novějších publikací je třeba vzpomenout knihu trojice Pavla Horská, Eduard Maur, Jiří Musil, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa* (2002), ve které věnovali kapitolu středověkému městu. Rozsáhlým publikačním počinem je osmi svazková edice Karla Kuči *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* vydaná mezi lety 1996- 2011, která se podrobně věnuje téměř všem městům.

2. 2. Dosavadní literatura o Přerově

Historii Přerova se poprvé pokusil komplexně zmapovat František Bayer ve své knize *Dějiny města Přerova* (1908). Významný přínos představovala publikační činnost Floriána Zapletala. Z jeho publikačních počínů třeba zmínit knihu *Přerov v minulosti* (1936). Obsáhlou historii města Přerova obsahuje dvou svazková publikace *Dějiny města Přerova* (1970) vydána nákladem Městského národního výboru v Přerově. Historii na území města se také věnoval Ladislav Hosák. V poslední době vykazuje intenzivní publikační činnost především historik Jiří Lapáček, který obohatil dosavadní dějiny Přerova o množství nových poznatků.

2. 2. 1. Archeologické výzkumy na území města Přerova

Období před 2. světovou válkou je pokládáno za počátky amatérské archeologie na Přerovsku. Učitel na německé škole Karl Gerlich si povšimnul nálezů z mladohradištního

pohřebiště narušeného výstavbou hospodářské školy v dnešní ulici Malá Dlážka na přelomu 19. – 20. století.¹ Významnou osobnost na poli přerovské archeologie představuje osobnost Antonína Teličky, který shromáždil svoji rozsáhlou sbírku na konci osmdesátých let 19. století a prvních dvou desetiletí 20. století v oblastech střední Hané (Němčice nad Hanou, Tištín, Vrchoslavice, Víceměřice a Mořice). Jan Knies- Teličkův švagr, taktéž učitel, zúčastnil se archeologických výzkumů v Předmostí a pomáhal Teličkovi s tříděním jeho sbírky. Telička prováděl např. výzkum pohřebiště z mladší doby hradiště v Citově či keltského pohřebiště v Kokorách, zajištění nalezených halštatských památek z Prosenic. Předměty uchovával ve své sbírce v Blansku, odkud byly později převezeny do Moravského zemského muzea v Brně.² Zbytek byl odkázán Muzeu Komenského v Přerově. Z velkého množství archeologů, kteří se zabývali archeologickými nálezy v Předmostí, uvedme alespoň nestora české archeologie Karla Absolona, dále Karla Jaroslava Maška a Martina Kříže. Po 2. světové válce nastává období profesionální archeologie. V Přerově začala působit archeoložka Marie Jašková, spolu s dobrovolným spolupracovníkem muzea Josefem Přídala shromáždila archeologický materiál převážně z mladší doby hradištní, který Přídala zachránil v roce 1963 v prostoru mezi Žerotínovým náměstím, ulicemi Pod Valy a Kozlovskou ulicí. Archeologické pracoviště Vlastivědného ústavu rovněž při stavebních pracích v prostoru Šířavy podchytilo několik nálezů funerálního charakteru,³ dokládajících význam tohoto území v raném středověku. Při výstavbě sídliště mezi Šířavou a Sušilovou ulicí byl v roce 1963 objeven kostrový dvojhrob muže a ženy, o šest let později při výstavbě Základní školy Svisle nalezen další. Roku 1972 byl porušen při budování kanalizačního příkopu opět v prostoru Šířavy kostrový hrob, vybavený mladohradištními šperky- čtyřmi bronzovými esovitými záušnicemi. Nalezen v místě Davídkova gruntu, stejně jako hrob z roku 1931.⁴ Odchodem Marie Jaškové do důchodu v lednu 1977 muzejní archeologické pracoviště na dvě desetiletí zaniklo a

¹ Aleš Drechsler- František Hýbl- Jan Mikulík- Vladimír Peška- Zdeněk Schenk- Jiří Svoboda, *Archeologie Přerovska: průvodce k expozici Archeologie Přerovska v Muzeu Komenského v Přerově, Památníku lovců mamutů v Přerově- Předmostí a Malému školnímu muzeu lovců mamutů při ZŠ J. A. Komenského v Přerově- Předmostí*, Přerov 2010, s. 13.

² Aleš Drechsler- František Hýbl- Jan Mikulík- Vladimír Peška- Zdeněk Schenk- Jiří Svoboda, *Archeologie Přerovska: průvodce k expozici Archeologie Přerovska v Muzeu Komenského v Přerově, Památníku lovců mamutů v Přerově- Předmostí a Malému školnímu muzeu lovců mamutů při ZŠ J. A. Komenského v Přerově- Předmostí*, Přerov 2010, s. 14.

³ Aleš Drechsler, *Historie archeologického poznání Přerova a výzkumy Muzea Komenského v Přerově*, In: *Historický Přerov*, K nejstarším dějinám města Přerova, Přerov 2011, s. 29.

⁴ Aleš Drechsler, *Historie archeologického poznání Přerova a výzkumy Muzea Komenského v Přerově*, In: *Historický Přerov*, K nejstarším dějinám města Přerova, Přerov 2011, s. 30.

záchranné výzkumy v Přerově musely zajišťovat archeologické instituce sídlící mimo region.⁵ Jen necelé tři měsíce po ukončení činnosti muzejního archeologického pracoviště došlo k narušení archeologických památek při rozsáhlé rekonstrukci parovodní sítě v ulicích Brabansko a Malá Dlážka. Záchranných prací se tehdy ujal archeolog Vlastivědného ústavu v Olomouci Vít Dohnal. Nepřítomnost archeologického pracoviště v Přerově po roce 1977 a tak zajišťoval záchranné práce Archeologický ústav Brno. Průzkumy přerovského opevnění Horního náměstí pod vedením Čeňka Stáni a Rudolfa Procházky probíhaly v letech 1984-1987. Četné záchranné práce v tomto prostoru s přestávkami od roku 1989 pokračují dodnes. Participuje na nich Ústav archeologické památkové péče v Brně (do roku 2007 pod vedením Jiřího Kohoutka), od roku 1995 obnovené pracoviště Muzea Komenského v Přerově (Aleš Drechsler) a v posledních letech i společnost Archaia Olomouc (Zdeněk Schenk, Jan Mikulík) specializovaná na archeologické práce ve středověkých městských jádrech.⁶ Od roku 2006 systematické záchranné činnosti v Přerově ujal olomoucké pracoviště obecně prospěšné společnosti Archaia Brno, od roku 2007, již jako samostatná Archaia Olomouc, o. p. s.

3. Středověké město

3. 1. Historie osídlení do konce Velkomoravského období

Osídlení předcházející městskému typu se na našem území poprvé přiblížila keltská sídliště nazývaná oppida ve 3. a 2. století př. n. l. Keltové budovali svá oppida na výhodných vyvýšených místech nad řekou. Na území Čech byla skupina zjištěných oppid celkem početná (např. Závist u Zbraslavi) na Moravě jich bylo méně (např. Hostýn, Staré Hradisko u Prostějova).⁷ Teprve v 8. století se začala objevovat opevněná hradiště, která se rozvinula v hustou síť. Jen v některých případech vývoj hradiště dosahovalo úrovně městských útvarů a to v období vrcholného rozkvětu Velké Moravy ve druhé polovině 9. století za vlády Rostislava, Svatopluka a jeho synů. Tato vyspělá hradiště můžeme považovat za původní předchůdce měst a to zejména v případě Mikulčic u Hodonína a Starého Města u Uherského

⁵ Aleš Drechsler, Historie archeologického poznání Přerova a výzkumy Muzea Komenského v Přerově, In: *Historický Přerov*, K nejstarším dějinám města Přerova, 2011, s. 31.

⁶ Aleš Drechsler-František Hýbl- Jan Mikulík-Vladimír Peška- Zdeněk Schenk-Jiří Svoboda, *Archeologie Přerovska: průvodce k expozici Archeologie Přerovska v Muzeu Komenského v Přerově, Památníku lovců mamutů v Přerově-Předmostí a Malému školnímu muzeu lovců mamutů při ZŠ J. A. Komenského v Přerově-Předmostí*, Přerov 2010, s. 15.

⁷ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 18.

Hradiště. ⁸Jako obydlí sloužily většinou polozemnice, přičemž roubená štítová konstrukce měla pravděpodobně štítovou podobu se sedlovou střechou. V rozích stávaly pece skládané z kamenů. Objevovaly se také nadzemní stavby, někde s užitím podezdívek, kamene a malty nepochybně vlivem církevní architektury.⁹

V období po zániku Velkomoravské říše se u některých sídlištních útvarů začala uplatňovat pravidelnější trhov^á činnost, což bylo prvotním impulsem, který znamenal jejich postupný přerod v sídliště městského charakteru. Převážně se jednalo o hradská střediska, která se v pozdějších přemyslovských Čechách vznikla z původních početných hradišť. Na Moravě byla síť hradišť méně početná a jižní části země dlouho trvalo, než se vzpamatovala z ničivých maďarských nájezdů. Po připojení země k českému státu se vyčlenila zvláštní skupin hradišť, která se stala sídlem přemyslovských knížat. Tak se vytvořilo osm hradských obvodů se sídly v Olomouci, Přerově, Hradci, Spytihněvi, Břeclavi, Brně, Znojmě a Bítově, které se podobaly hradským střediskům v Čechách.¹⁰ Hradská střediska plnila funkci povahy správní, vojenské i hospodářské. Do těchto správních center směřovali řemeslníci z rozličných oborů a někde se konaly pravidelné týdenní trhy. V období spadající před vznik měst představovala sídliště se střediskovou funkcí důležitý středobod pro okolní spádový okruh, kde se díky souhlasu panovníka mohla provozovat pravidelnější trhov^á činnost. Jednalo se především o týdenní trhy potravin. Těchto trhů se zúčastnili, jak domácí řemeslníci, tak i řemeslníci z okolních vsí. Trhy vznikaly při důležitých obchodních stezkách a v místě jejich křížení, ale i mimo ně.

Některé sídlištní útvary se postupným vývojem rozrostla v města, další zůstaly velikostně na úrovni městeček, jiná stagnovala na úrovni venkovského sídliště s omezenou tržní funkcí či poklesla na ves. Vznikaly také trhov^é osady kupců cizí národnosti, které máme vedle Prahy prokázány také v Olomouci, Brně, Znojmě a Litoměřicích. Tímto tranzitem zboží hrály také důležitou roli v dálkovém obchodě. K uskutečnění těchto transakcí již bylo zapotřebí peněz, jelikož dosavadní směna zboží byla příliš komplikovaná. Peníze se rychle staly nedílnou součástí obchodu, ale také feudálních dávek. Odhaduje se, že počet denárů obíhajících ve 12. století přesáhl hranici jednoho milionu kusů mincí. V tomto století byla již vytvořena dostatečně hustá tržní síť, aby byly trhy pro většinu venkovského obyvatelstva dostupné

⁸ Ibidem, s. 22.

⁹ Ibidem, s. 23.

¹⁰ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 31.

chůzí během dvou nebo tří hodin.¹¹

Na hlavní i menší střediska Velké Moravy navázala od 11. století hradiště hradské soustavy a od 13. století tato hradiště expandovala v města: Mikulčice-Hodonín, Pohansko-Břeclav, Hradiště u Znojma- Znojmo, Staré Zámky u Líšně-Brno, Velehrad (Staré město)-Spytihněv a Uherské Hradiště, Hradisko u Olomouce- Olomouc, Předmostí-Přerov.¹²

3.2. Vznik měst za posledních Přemyslovců

V sousedních zemích zaznamenal vznik měst svůj specifický vývoj. Zatímco na území dnešního Německa a Rakouska navazovalo osídlení na starou římskou tradici, ve staré Panonii dnešním Maďarsku, tato antická města prakticky zanikla. Situace v Uhrách včetně dnešního Slovenska a Polska, kde pozdější osídlení navazovala na stará pravěká sídliště (např. Biskupin), dosáhla mimořádné velikosti a vyspělosti a byla poměrům v českých zemích nejpodobnější. V německých a rakouských zemích dospěl vývoj k plně rozvinutým městům středověkého typu již v 11. a 12. století, zatímco v ostatních zemích teprve během 13. století.¹³ Typ institucionálního města k nám přenesen během 13. století v úzké souvislosti s německou kolonizací. Prostřednictvím německého prostředí k nám byla zprostředkována recepce městského zřízení.¹⁴

V českých zemích již od samotného počátku 13. století dochází k vytvoření vhodných podmínek pro vznik měst během vlády Přemysla Otakara I. (1197-1230) jejichž důsledkem začíná první vlna zakládání měst ve druhém desetiletí 13. století.¹⁵ Vedle Prahy je nejstarším městem v českých zemích Cheb. Ráz prvotního města měl již v 11. století. Severně od českých zemí vznikala města dříve. Jako nejstarší město na území Moravy, který jistý čas zastával taktéž vedoucí pozici společně s Uničovem, je písemnými prameny doložen Bruntál, jehož počátky se kladou před rok 1213. Již v této době zřejmě také vznikal Uničov, který převzal magdeburské právo podle Bruntálu. Privilegium pro Uničov od Přemysla Otakara I. (1197-1230) je nejstarší z dochovaných listin, které byly vydány pro panovníka v českých zemích. Zároveň existovala také Opava, poprvé písemně doložená roku 1224 a nynější

¹¹ Ibidem, s. 34.

¹² Ibidem, s. 87.

¹³ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 35.

¹⁴ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 59.

¹⁵ Ibidem, s. 36.

slezské Hlubčice. V této době dospěla v města sídla moravských údělných knížat v Olomouci, která se stala od konce 12. století markraběcím sídlem, v Brně a Znojmě.¹⁶

Termínu „civitas“ bylo poprvé použito pro město roku 1223 v Uničově, v obecnějším významu pro města o devět let později. Obdobně je tomu se slovem „oppidum“, jímž se ve středověku většinou rozumělo menší město nebo městečko. Naopak termínu „villa“ nebo „villa forensis“, které znamenaly ves nebo trh, se užívalo v počátcích měst i pro tato sídliště vyššího typu. Český termín „město“ se utvářel během druhé poloviny 13. století a v českých literárních pramenech se objevuje od počátku 14. století.¹⁷ Hlavně v počátcích našich institucionálních měst, to je ve 13. století, ale i později byla terminologie pramenů téměř výlučně latinských neustálená a teprve postupem doby se sjednocovala.¹⁸

Budování měst pokračovalo za Přemyslova syna Václava I. (1230-1253). Krále brzy v zakládání měst následovaly církevní řády i další feudálové a stáli tak za počátky měst Kynšperka, Kladrub a Chomutova. Postupně se začala vyčleňovat města nového typu- města poddanská.¹⁹ Mimořádně významná etapa urbanizace českých zemí českých zemí byla zahájena za vlády Přemysla Otakara II. (1253-1278). Přemyslovy budovatelské záměry se zaměřily jednak na hlavní spojnici Čech a Moravy, jednak na česko-německé a z menší části na uherské pomezí. Srovnání urbanistických řešení první poloviny 13. století a období Přemysla Otakara II. naznačují nebývalý progres.²⁰ Přemyslova vláda znamenala vrcholnou etapu při dobudování základní sítě královských měst, odpovídající státnímu zájmu politickému, vojenskému a hospodářskému. Rozvíjela se řemesla i obchod a spolu s rostoucím výnosem stříbrných dolů posilovaly hospodářskou základnu státu. Stříbro umožnilo Přemyslovi mincovní reformu v roce 1260. Především městům vděčil Přemysl Otakar II. za tituly „král železný a zlatý“.²¹ Větší část měst založených během Přemysla Otakara II. vlády vznikla v Čechách, na Moravě vznikla už jen čtyři města Přerov, Uherské Hradiště, Uherský Brod a Litovel. Na konci Přemyslovy vlády dosahoval už počet královských měst půl stovky a Čechy vyrovnaly předstih Moravy.²²

Za Václava II., který se sám ujal přímé vlády teprve na sklonku osmdesátých let, ještě

¹⁶František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 39.

¹⁷František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 38.

¹⁸Pavla Horská-Eduard Maur-Jiří Musil, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha-Litomyšl 2002, s. 57.

¹⁹František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 44.

²⁰Dobroslav Líbal, *Starobylá města v Československu*, Praha 1970, s. 10.

²¹František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 46.

²²František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 45.

doznívало zakládání královských měst. K nejvýznamnějším patřila Kutná Hora, Nová Plzeň, Sušice a na Moravě Břeclav. Počet královských měst v Čechách se tak zvýšil na 32 a na Moravě se Slezskem na 18. Královská města spolu s kláštery, statky a regály se stala součástí přímé královské domény nazývané „dominium speciale“ a obecné vrchní vlastnictví vyjadřovalo „dominium generale”.²³

V době Václava I. a Přemysla Otakara II. však působil na olomouckém biskupském stolci Bruno ze Schauenburgu (1245-1281), muž vynikající schopností politických a organizačních, který ovlivnil formování městské sítě na Moravě- Brušperk, Vyškov, Kelč, Kroměříž, Mohelnice, Svitavy, Blansko a další osady staršího jména tehdy povýšil na města.²⁴

Ve 14. století se vytvořila mezi královskými městy zvláštní skupina věnných měst. V roce 1307 pojistil král Rudolf Habsburský manželce Elišce Rejčce věno příjmy z měst Hradce nad Labem, Jaroměř, Vysoké Mýto, Chrudim a Poličky. Během doby přibyly k těmto městům Dvůr Králové, Mělník, Trutnov a teprve v 16. století Nový Bydžov. Města Hradec a Dvůr vlivem svého postavení časem získaly přízvisko „Králové“. Stejně jako královská města rozšiřovala i poddanská svou pravomoc získáváním privilegií, která dostávala jednak od svého pána, jednak od panovníka. Rozsah poskytovaných práv byl obdobný jako u královských měst, ale u poddanských závisel na jejich velikosti, potřebách, schopnostech obyvatel a zvláště na postoji vrchnosti.

3.3. Vývoj měst za Lucemburků

Panování rodu Přemyslovců v českých zemích definitivně ukončila smrt mladého krále Václava III. roku 1306. Poté nastaly pro české země nepříliš příznivé časy spojovány zejména s krátkým vládnutím Rudolfa Habsburského a Jindřicha Korutanského. Konečně roku 1310 nastoupil na český trůn Jan Lucemburský (1310-1346), čímž započala vláda nové dynastie Lucemburků.

Jan zvýšil zdroj příjmů z měst udělováním různých privilegií, které poskytoval královským i poddanským městům. Každé takto udělené privilegium bylo zpoplatněno od několika až po desítky kop grošů. Tímto byla města finančně motivována získávání dalších městských výsad, které společně s vnitřním správním vývojem vedly k vytvoření městské samosprávy. Roku

²³ Ibidem, s. 50.

²⁴ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 47.

1338 získalo Staré Město pražské od Jana Lucemburského vlastní radnici a postupně se přidávala i další města. Od roku 1334 Janův syn Karel zastával funkci markrabě moravského a od roku 1337 společně vládli. Karel vynaložil velké úsilí na vyproštění hradů a měst z rukou těch, kdo je získali různými způsoby za Janovy vlády. Roku 1346 se stal českým králem Karel IV.. Karlovým záměrům odpovídal sílící příliv lidí z venkova do měst. Obdobně jako Karel v Čechách postupoval i jeho bratr Jan Jindřich v markraběcí hodnosti na Moravě (1349-1375).²⁵ Do královské domény náleželo 34 měst. Rozlišoval se majetek zásadně nezczitelný a czitelný, přičemž 19 měst patřilo mezi objekty, s nimiž se nesmělo majetkově disponovat. Královská města doplňovalo 20 poddanských měst a městeček, mezi nimi i několik horních.²⁶ Nejvýznamnějším projevem Karlova úsilí se stal projekt Nového Města Pražského, uskutečňovaný od roku 1348. Úhrným areálem 360 hektarů, třemi tržišti, celkovou dispozicí ulic navazujících na Staré město pražské i hradbou delší než tři kilometry nemělo toto město, vybudované v neobyčejně krátké době v Evropě obdoby. Rozrostlé souměstí s počtem asi 40 000 obyvatel se zařadila mezi přední evropská velkoměsta té doby.²⁷ Podle Františka Šmahela se na konci 14. století nacházelo v Čechách 38 a na Moravě 12 královských měst s celkovým počtem asi 36 000 obyvatel. Poddanských městeček bylo kolem roku 1400 v Čechách asi 330 a na Moravě 150, Šmahel uvádí celkem 194 000, Zdeněk Boháč 228 000- 273 000 obyvatel.²⁸

3. 4. Města do husitských válek

Toto období již nevynikalo vznikem nových měst, výjimku představovalo snad jen město Tábor. V některých městech docházelo k rozšíření o areál „Nové město“, především tam, kde již z kapacitních důvodů nepostačoval původní prostor. Na sklonku středověku se setkáváme s rozšířením o nové město v Litomyšli, Přerově, Tovačově, Strážnici. Tento rozvoj zřejmě souvisel s rozvojem poddanských měst za podpory jejich vrchnosti s usazováním členu Jednoty bratrské.

²⁵ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 57.

²⁶ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 55.

²⁷ Ibidem, s. 56.

²⁸ Pavla Horská-Eduard Maur-Jiří Musil, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha-Litomyšl 2002, s. 60.

V českých zemích lze považovat za středověké velkoměsto sídliště s více než 20 000 obyvateli, k velkým městům lze počítat města nad 4000, střední města pohybující se v rozmezí 1000-4000 obyvatel, za malá a městečka pak ta, která soustřeďovala do 1000 obyvatel. V Čechách se nacházelo patřila mezi královská města Staré a Nové Město pražské, Malá Strana, Beroun, Slaný, Mělník, Nymburk, Kouřim, Kolín, Kutná Hora, Čáslav, České Budějovice, Vodňany, Domažlice, Písek, Sušice, Klatovy, Domažlice, Plzeň, Stříbro, Tachov, Cheb, Loket, Karlovy Vary, Ostrov, Kadaň, Žatec, Louny, Most, Ústí nad Labem, Litoměřice, Trutnov, Dvůr Králové, Jaroměř, Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto a Polička. Na Moravě se nacházelo 18 královských měst: Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uničov, Opava, Litovel, Zábřeh, Přerov, Jevíčko, Ivančice, Velká Bíteš, Telč, Jemnice, Pohořelice, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Bzenec. Na Moravě velmi rychle probíhal přesun zeměpanských měst do rukou šlechty. Do husitské revoluce zůstalo jen 11 královských měst a do konce středověku se počet snížil na pouhých šest až sedm.²⁹ Ve městech se neudály již žádné větší změny v jeho rozmístění. Změnil se materiál použitý k výstavbě a tak dřevěné domy byly i v menších městech postupně nahrazovány zděnými. Pro středověké město byly největší hrozbou požáry, jelikož byly původně stavby převážně dřevěné, což usnadňovalo možné rozšíření požáru. V českých zemích snad jen Český Krumlov nebyl zasažen ničivými požáry, zatímco jiná města shořela celá nebo z větší části několikrát. Přitom však kamenná přízemí odolávala zkáze, takže se z větší části dochovala dodnes.

3. 5. Městská práva

K vedoucí roli na severní Moravě se teprve postupně propracovala Olomouc, neboť nejprve dominovaly Bruntál a Uničov. Teprve v roce 1352 Olomouc dostala výslovně zmocnění užívat magdeburské právo a stala se vrchní stolicí pro větší část severní Moravy. V některých moravských a slezských městech se uplatňovalo právo hlubčické, dochované v listině z roku 1275. V právech tohoto města, které nyní náleželo do polského Slezska, jsou převzata některá ustanovení z oblasti práv franských. Ustupovalo však velmi brzy a jeho oblast přecházela pod právo magdeburské s vrchními stolicemi v Olomouci a Vratislavi. Magdeburské právo vycházelo ze saského práva, sepsaného zejména Eikem z Reggowa

²⁹ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 84.

v první třetině 13. století v Saském zrcadle. V počátcích se rozuměl magdeburským právem soubor nejzákladnějších ustanovení především trestněprávních a teprve postupně byly přejímány úplnější právní texty, takzvaná kniha míšenská neboli knihy distinkční a kniha vikpildní, v českém překladu známá pod jménem Donát. Pro magdeburské právo byly příznačné dva sbory, kmetů jako členů soudu a konšelů jako členů rady.³⁰

Jihoněmecká práva se hodnotí obecně jako pokročilejší, zejména vlivem rychlejší a širší recepce římského práva. Byla též přístupnější působení zemského práva. Vlivem schopnosti reagovat na měnící se podmínky se v nich jeví zřetelný vývoj. V jižních oblastech Čech a Moravy se neprosadilo jednotné právo. Klíčový význam měla městská práva brněnské a jihlavské.³¹

3. 6. Řemesla a obchod ve městech

Řemesla byla úzce vázána mílovým právem, které zakazovalo vykonávání řemesel na míli od města. Situaci komplikoval fakt, že na vesnicích se trvale provozovala základní řemesla. Tyto nesrovnalosti se řešili vynětím nejzákladnějších řemesel z mílového práva. Uherské Hradiště a některá další města měla jen právo půlmílové. Úroveň vyspělosti města se kromě jiných aspektů dala vyzorovat také počtem řemesel. Odhaduje se, že velkoměsta neměla méně než 200 specializovaných řemesel, v našich velkých královských městech se počet pohyboval mezi 50 až 200, v menších královských městech a v poddanských městech nedosahoval 50, v městečkách pak bylo sotva více než 10-20 řemesel.³² Specializace a počet řemeslníků zpracovávajících kovy vyjadřovaly hospodářskou úroveň města a společně s přítomností luxusních řemesel prozrazovala jeho bohatství a vyšší životní nároky horních vrstev. Řemesla ve městech procházela určitou diferenciací v rámci jeho areálu. U kostelů se soustřeďovala tichá. Kováři a podkováři se usazovali u hradeb a bran nejen pro hluk řemesla, ale i z provozních potřeb. Chudší řemesla (například hrnčíři a provazníci) se koncentrovala ve vedlejších uličkách nebo u hradeb.

Pro město bylo velice výhodné držet právo nuceného skladu, u kterého se předpokládá průběh významné cesty městem. K uskladnění zboží byly budovány kupecké domy, z práv se velmi cenilo právo nuceného skladu. Právo nuceného skladu předpokládalo průběh

³⁰ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 247-249.

³¹ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 252.

³² František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 186.

významné komunikace městem a vznik kupeckého domu, kde bylo možné zboží uskladnit a přednostně je nabídnout místním zájemcům.³³ Na kupeckých domech nebo v jejich blízkosti vztyčovala města sochu svatého Rolanda jako znamení práva skladu, symbol solidního obchodu a soudní i trestní pravomoci. Roland měl původ v Německu a rozšířil se i do českých zemí.³⁴

4. Lokace města

4. 1. Založení města

Po vybrání vhodné polohy pro budoucí výstavbu byly určeny její základní dispozice. Při výběru příhodné polohy se muselo brát v potaz mílové právo, mílí se rozumělo přibližně devět kilometrů, což v důsledcích znamenalo, že města měla být od sebe vzdálena nejméně necelých dvacet kilometrů. Lokátor měl pouze předběžnou představu o budoucí podobě města. Toto předpokládané rozložení městských částí a rozměření jednotlivých parcel se "během samotného budování přizpůsobovalo nepravidelnostem terénu. Před začátkem stavebních prací měli zakladatelé představu o jeho plošném rozvržení v prostoru vymezeném průběhem fortifikací, ale také o jednotlivých městských částech, které tvořila domovní zástavba, o volných prostranstvích zahrnující především náměstí, domovní bloky, ulice, dále umístění významných budov a pevnostních staveb."³⁵

Podnět k založení města mohl vzejít od jeho budoucího pána, zprvu zejména panovníka, lokátora, anebo od budoucích měšťanů. Pojem lokátor je odvozen z termínu římského práva, který byl převzat i do práv středoevropských a znamenal smlouvu, pronájem i přímo založení. Lokátor musel disponovat dostatečnými finančními prostředky a musel také zprostředkovat pro město jeho budoucí obyvatele. Lokátor se nemohl obejít bez zkušeností, které souvisely s výběrem příhodného místa pro vytyčení nového města, odhadem jeho velikosti, rozměření náměstí, ulic a městišť. Musel mít také patřičné znalosti o vnitřním řádu a zejména výborné organizační schopnosti. Při uzavření smlouvy odevzdával pánovi města jménem budoucích měšťanů „arrhu“, což byla zákupní suma jako první kompenzace za poskytnutou půdu a materiál.

³³ Ibidem, s. 170.

³⁴ Ibidem, s. 258.

³⁵ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 102.

4. 2. Půdorys města

Mezi prvními lokátory vynikal pražský patricij Eberhard zakladatel Havelského Města, možná i dalších měst a vesnic. Zvíkovský purkrabí Přemysla Otakara II., Hirše (Hirzo) dokázal díky svým mimořádným schopnostem splnit panovníkovi i jeho širší budovatelské záměry. Vedle staveb a úprav hradů, zvláště Zvíkova a Písku, klášterů, především Zlaté Koruny, stál Hirš u zrodu Českých Budějovic, Netolic a snad též jiných menších městeček na českém jihu jsou známá i další jména lokátorů, avšak u většiny měst a městeček byla postupem času zapomenuta. Někteří lokátoři zaznamenali do půdorysu města při jeho vytyčování doslova svůj „rukopis“, takže lze poznat jejich podíl na některých konkrétních městských půdorysech.³⁶ Především u velkého souboru měst založených z iniciativy Přemysla Otakara II., takže v alpských zemích se mluví přímo o otakarském typu měst. Společnou ruku lokátora lze postřehnout také u některých měst, jež vznikala z podnětu olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburgu nebo pánů z Kravař.

Jen u Prahy a malého počtu měst dalších měst lze mluvit o původním románském půdorysu. Pokud můžeme i pro půdorysy užít označení podle uměleckých slohů, prozrazují paprskovité nebo smíšené půdorysy vliv starších sídlišť a vznik přechodném období románsko-gotickém. Velkou většinu půdorysů našich měst lze označit jako gotickou, s charakteristickým úsilím o racionální uspořádání sídliště. Půdorys vymezený prstencem hradeb i jeho vnitřní členění se až na některé výjimky neměnily, a to ani po rozsáhlých požárech.³⁷

4. 3. Výstavba města

Německý podnikatel (*civitatis locator*), zajistil pro budoucí město nové osadníky, především z německého prostředí, kterých nebyvalo mnoho, avšak většinou disponovali finančními prostředky. Z českého obyvatelstva bývali v nových městech většinou poddaní mnohdy byli

³⁶ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 38.

³⁷ *Ibidem*, s. 108.

přinucení vystěhovat se před brány města, kde vznikala předměstí. Roku 1257 byli dokonce čeští obyvatelé vyhnáni Přemyslem Otakarem II. a místo nich usídleno německé obyvatelstvo, což je Přemyslovi vyčítáno i Dalimilem.³⁸

Při vytyčování vlastního města se náměstím začínalo. Parcely po stranách náměstí byly nejžádanější a tak je zpravidla obsazoval lokátor a jeho společníci čili budoucí měšťané. Centrální poloha náměstí byla situována stavebním vývojem městského organismu do jeho středu, čímž byla umožněna jeho dostupnost ze všech jeho částí. Ideální centrální umístění náměstí mají města plánovitého půdorysu čtvercového typu vzniklá v gotickém období. V důsledku terénní situace, probíhající komunikace nebo staršího osídlení, vedlo k vychýlení z jeho středu.³⁹ Nově založené město bylo rozměřeno na jednotlivé ochozy, ve kterých vznikly domovní parcely, které se nazývaly městiště, sedliště, sedění nebo i purkrecht. Měla podlouhlý hluboký tvar a probíhala celým ochozem. Poměr šířky k délce se pohyboval od 1:3 až 1:10, ve velkých městech lze odhadnout velmi přibližně průměrnou velikost na 10:30 metrům.

4. 3. 1. Předměstí

U většiny středověkých měst a městeček je prokázána existence suburbia, včetně nehrazených malých poddanských městeček. K výjimkám patří Uherské Hradiště, které nemělo předměstí ještě v 19. století. Pro vznik bylo důležité založení města s vyměřením areálu a jednotlivých městišť, v další fázi pak postavení hradeb. Vyrůstala dvojím způsobem – ze starších vesnic nebo jako nové sídelní útvary. Na starší vsi navazovala zejména ve větších sídelních aglomeracích z doby před zakládáním měst. Druhá skupina předměstí vyrůstala postupně na širším městském areálu pod hradbami. Tato předměstí vznikala spontánně zejména podél cest vycházejících z města.⁴⁰ Na předměstích se usazovali obyvatelé především z motivů hospodářských, ti kdo hledali výhodnější podmínky pro zemědělství a řemeslníci různých oborů. Předměstí dostávala i kostely, a někde se měnila v nové části měst, které byly dokonce opevnovány. Typickým znakem růstu měst je větší počet náměstí, z nichž každé tvoří centrum nově připojeného městského útvaru.

Větší předměstí mohla být i jakousi miniaturou měst, ale po všech stránkách podstatně

³⁸ Zikmund Winter, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991, s. 8.

³⁹ *Ibidem*, s. 115.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 140.

zjednodušenou. Jindy to byly ucelené útvary v podobě poddanského městečka nebo větší vesnice. V takovém případě se vyskytovalo i jakési náměstíčko s kostelem nebo náves. Většinou však předměstím pouze probíhala cesta od městské brány do jiného města, ostatní stavení byla nepravidelně rozseta a zřídka se rozšířily další ulice. Při založení města se zpravidla nevyměřovala městiště na předměstích a budovy k různým účelům vznikaly postupně.⁴¹

5. Městské části

5. 1. Náměstí

Náměstí se také nazývalo podle slova *rynk* pocházející ze staré němčiny, kde slovo *ring* vzniklo z germánského „*hrengaz*“ a znamenalo kruh, shromáždění. V českém prostředí se užíval již od středověku i název náměstí, ve kterém se ozývá přímo slovo město a přitom se nevyskytuje v jiných slovanských jazycích. Historická hlavní náměstí leží obvykle na kompozičně nejvýhodnějším místě blízko geometrického centra zastavěného území města. Pro hlavní náměstí byl volen pokud možno nejrovnější terén a současně taková situace, která se výrazně projevovala v obraze města a celé širší krajiny. Hlavní ulice historického města se vždy sbíhají na historickém náměstí, jsou směrem k tomuto náměstí architektonicky gradovány a celá ostatní uliční síť na ně navazuje.⁴² Výjimkou byla náměstí ulicovitá, čokovitá, nepravidelná a trojúhelníková. U nejjednodušších variant probíhala komunikace z rohových ulic podél jedné strany náměstí anebo úhlopříčně, u dalších procházela takzvanými osovými ulicemi na protilehlých stranách náměstí.

5. 2. Radnice

Většinou však radnice našich měst vyrůstaly přestavbami měšťanských domů, které městské rady pro tento účel od 14. století zakupovali.⁴³ Měšťané však přesto stavěli novou veřejnou

⁴¹ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 142.

⁴² Jiří Hruza, *Česká města*, Praha 1960, s. 56.

⁴³ *Ibidem*, s. 135.

budovu- radnici, vždy na náměstí. Většinou však nákladně vykupovali u spoluobčanů cenné domy na náměstí, i když potom tyto vykoupené domy obvykle co nejehospodárněji upravovali na radnici. Přitom se většinou nespokojili s náhodným místem a hledali, vedeni praktickými potřebami, pokud možno pozemky položené u vstupu nebo proti vstupu do náměstí.⁴⁴

5. 3. Významné budovy

Na náměstí, někdy na jeho ploše, jindy ve frontách domů, se soustřeďovala většina významných městských budov. V domovních ochozech obrácených do náměstí stály domy nejbohatších měšťanů. Nejdůležitější však byly domy veřejné povahy, zvláště rychta, radnice, kupecký dům. Kromě nich stávaly na náměstí kostel, krámce a kotce, socha svatého Rolanda, kašna a pranýř. Zpravidla však byly kostely umísťovány mimo náměstí, aby byly ušetřeny hlučného prostředí, někdy z obranných důvodů, jindy vlivem staršího založení. Úplného vydláždění se náměstí dočkala teprve během 14. – 15. století a některá na ně musela čekat až do doby renesanční i pozdější.⁴⁵

5. 4. Uliční síť

Ulice umožňovaly přístup k jednotlivým domům, spojení s náměstím, východ z města a měly též dopravní funkci. Branské ulice vedoucí z náměstí k branám patřily k nejdůležitějším a nejvýstavnějším. Bohatí měšťané tíhli vedle náměstí k těmto dopravním osám, poněvadž poskytovaly zřejmě hospodářské výhody. Méně vyhledávané byly další ulice vedoucí z náměstí, velmi často proto, že dlouho nebyly zastavěny domy s průčelími obrácenými do ulice. Jen ve větších městech nabývaly vyšší hodnoty domy v ulicích třetího druhu mezi domovými ochozy. V uličkách u hradeb pak stávaly malé domky i chatrče drobných řemeslníků a příslušníků městské chudiny. Vlivem půdorysu převažovaly přímé ulice, nikoli ovšem ve vyhraněné podobě přísné přímky. Hradební ulice obíhala město elipsou nebo podle méně pravidelného obrysu městského areálu. Byly i klikaté ulice, což souviselo se složitým stavebním vývojem. Celková zástavba města se dovršovala teprve vývojem, zpravidla směrem od náměstí k hradbám. Zejména vlivem rostoucího počtu obyvatel byly dokončovány bloky zvané domovými ochozy a někdy i proráženy nové uličky. Intenzita zástavby rostla zároveň dělením bočních domů na okrajích ochozů, které najednou nebyly

⁴⁴ Jiří Hrůza, *Česká města*, Praha 1960, s. 73.

⁴⁵ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 119.

dosti dlouho využity ani v rušnějších vedoucích z náměstí. Původní parcely neboli městiště procházely celým ochozem. Potřeba dalších domů vedla k příčnému půlení městišť, takže v zadních traktech vznikaly samostatné domy obrácené průčelími do ulice mezi ochozy. Rohové a boční domy se dělily na větší počet domů s malými městišti. Ulice bývaly poměrně úzké, ale umožňovaly, aby se vyhnuly protijedoucí povozy. V průměru bývaly ulice široké 10 metrů, branské až 15, uličky mezi ochozy u hradeb byly užší. Vznikly vývojem jednotlivých městišť k ochraně sousedních domů při ohni nebo i z důvodů. Nazývaly se soutky. Tyto uličky byly opatřovány rozpěrnými oblouky, jejichž název prampouch (Brennbogen, Schwippbogen) připomínal původní protipožární účel. Někdy také měly odvádět dešťovou vodu a splašky jako povrchová kanalizace. ⁴⁶

6. Členění města

V půdorysech zabíraly značnou plochu kostely a zvláště kláštery. Náležela jim nejen církevní a obranná, nýbrž i významná topografická a architektonická funkce. Z hlediska vnitřního členění půdorysu bylo velmi závažné uspořádání ulic a domovních bloků, zvaných ochozy. K charakteristickým rysům paprskovitého půdorysu patřilo kromě směřování hlavních ulic k náměstí nepravidelné celkové uspořádání i umístění hlavních budov a nestejná velikost i různé tvary domovních ochozů. Ani u jeho protikladu, půdorysu se šachovnicovým uspořádáním ochozů, nešlo ve středověku o jejich přesné rozložení jako na skutečné šachovnici nebo jako u některých moderních měst, nýbrž spíše o záměr město racionálně rozčlenit přehlednými⁴⁷ pravoúhlými ochozy, náměstími i dalšími volnými prostranstvími. Na vnitřní členění půdorysu působily komunikace. Většinou byly starší než město, takže se jim půdorys přizpůsoboval. Křižovatka cesta a potom ulic se nejčastěji ocitla uprostřed města, na samém náměstí. V nejracionalnější podobě vytvářela dvojice komunikací kříž protínajícího se uprostřed města čtvercového půdorys, vidlicovitý tvar křižovatky vedl k trojúhelníkovému náměstí, v řadě měst se komunikace omezily na jedinou hlavní průběžnou cestu a objevovala se i řada dalších variant⁴⁸ Jestliže nestačí historické náměstí, vzniká tedy nové centrum města

⁴⁶ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 120.

⁴⁷ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 106.

⁴⁸ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 108.

většinou rozvíjením starého historického náměstí ve směru některé z branských ulic a jeho součástí se stává prostor před branou.⁴⁹ O významu „branských ulic“ svědčí také to, že byly

na rozdíl od většiny ostatních ulic obestavovány z obou stran obytnými domy měšťanů, a že parcely na nich byly zvláště ceněny⁵⁰.

6. 1. Městské obydlí

Nové usedlíci budovali zprvu ve středné nebo zadní části městišť prosté polozemnice, polozahloubená dřevěná obydlí o jedné místnosti, do nichž se vstupovalo po schůdkách před touto v podstatě chatrčí. Zahloubení vycházelo z prastaré zkušenosti, že jím lze uchovat více tepla. Sousední obydlí nebyla spojena, neexistovala rovná uliční regulační čára, tím méně souvislá fronta průčelí ani kompaktní domovní ohoz. V čelní ploše městiště narůstaly obytné a provozní prostory. K základům se užívalo kamene, jinak převážně dřeva, začalo se vyskytovat též hrázděné zdivo. Vlastní obytná místnost se přesunula do prvního patra, s okny obrácenými do průčelí. Vystupovalo se do ní po schodišti z boční strany, mezi přední síní a zadní komorou, v níž se změnila původní polozemnice. Vznikal komorový dům s průjezdem, obecně rozšířený ve střední Evropě, který se podobal vesnickému stavení.⁵¹ Do této fáze dospěla výstavba alespoň v královských a dalších větších městech většinou během druhé poloviny 13. století. V Praze navazovala výstavba na románské kamenné domy a další starší zástavbu. V menší míře tomu bylo obdobně v Olomouci a v Brně. Také v dalších městech, jimž předcházely rozvinutější trhové osady, byla výstavba domů usnadněna. Bohatí patricijští podnikatelé pak stavěli velmi časně přímo dřevěné nebo i kamenné domy, doložené například v Jihlavě a Kolíně. Naopak v různé míře přetrvávaly polozemnice až do 14. století.

6. 1. 1. Vývoj městského domu

Další přeměna městského domu se odehrávala během 14. století. Rozhodující bylo překlenutí průjezdu. Zachoval si sice svou funkci, ale překlenutím se rozšířila přední přízemní předsíň, rozšířil se obytný prostor v prvním patře a vznikla další komora v zadním traktu.

⁴⁹ Jiří Hrůza, *Česká města*, Praha 1960, s. 60.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 50.

⁵¹ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 123.

Prostý komorový dům přerostl v dům složitější struktury. Zároveň vznikala souvislá zástavba c čelní straně ochozu, zejména na náměstí. Tím vším se městský dům odloučil od vesnického. Jiné nové prvky se objevovaly až ve druhé polovině 15. století. Pokračovala zástavba městišť, větší pozornost se věnovala i výzdobě, která se projevovala v síťových klenbách, úpravách štítů i v dalších člancích domu, zvyšoval se komfort vnitřního vybavení. Původní gotická zástavba trvale předurčila stavební podobu historického jádra našich měst. Jakmile se zastavovaly přední části městišť, začala vystupovat hlediska urbanistická a estetická, i když dosud ne zcela uvědomělá. Spíše živelně a z praktické potřeby vznikala požadavek přímé regulační čáry vymezující soukromá městiště od veřejného prostranství. Přízemí byla kamenná, s okny nebo krámcem a vraty do průjezdu, která byla osazena do kamenného ostění. V prvním poschodí kámen ustupoval dřevu, hrázděnému zdivu nebo cihlám.⁵² V přízemí přední části domu se vývojem vytvářela prostorná síň, která ve větších domech byla Dvoulodní, sklenutá na střední pilíř. Říkalo se jí síneček, síň obšírná, dolní mázhaus, od 15. století i honosně dolní palác. Užívala se k provozním potřebám obchodním a řemeslným a bývala vybavena i jako hospoda k šenkování piva a vína. Podle velikosti domu se vytvářela v poschodí menší nebo větší síň, nazývaná též horní mázhaus nebo dokonce horní palác. Odtud se vstupovalo do obytných místností a kuchyně. K vytápění, jež bylo zprvu omezeno jen na jednu či dvě místnosti, sloužilo nejdříve krbové ohniště. V rozvinutém měšťanském domě se objevovala mezi přední a zadní částí domu v prvním poschodí takzvaná černá kuchyně. Kouř z otevřeného ohně na zděném podstavci odváděl do půdního prostoru dymník, na který někdy navazoval komín, nejprve dřevěný a omazávaný, později kamenný nebo cihlový. Doškový kryt teprve postupně nahrazoval dřevěný šindel. Zároveň se již od 13. století objevovaly na předních domech první vypalované cihlové tašky, později vzácně též břidlice. Od 14. století začínala stavební statuta požadovat cihlovou krytinu obecněji, aby se zlepšila ochrana proti požárům. Průjezdem nebo podle velikosti domu klenutým průchodem bylo možné dostat se do dvora, kde zprvu byly především chlévy, stáje, stodoly, kolny a potřeby sloužící zemědělství. Městiště v zadních částech se ohrazovala pleteným plotem, později dřevěným nebo i zděným, který podle potřeby přecházel ve vysokou požární zeď. V zadní části městiště se nacházela zahrádka, na které však zpravidla zbývalo velmi málo místa, takže měšťané si je zakládali na předměstí. Velký měšťanský dům se začal rozsahem,

⁵² František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 124.

architektonickou úpravou i vnitřním vybavením přibližovat malému paláci. Rozvinutý městský dům musel mít pevné základy dosahující až tří metrů, přičemž bylo třeba přihlížet i ke sklepům, jejichž složité soustavy samy náležejí k pozoruhodným stavebním výkonům.

7. Hradby

Na severní Moravě dostala města olomouckého biskupa privilegia na opevnění až koncem 13. století. Dřevěnou palisádu či roubení brzy nahrazoval u větších královských měst kámen, někdy také cihly. Většina královských měst přistupovala k náročnějšímu, převážně již kamennému opevnění teprve během poloviny 13. století, a to zvláště v posledních desetiletích. Lze předpokládat, že koncem 13. století již opevnění poskytovalo alespoň královským městům dosti spolehlivou ochranu. Městské opevnění 13. století vytvářela prostá hlavní hradební zeď, parkán, příkop a val, bránu přečnivala hranolová věž.

Ale i Olomouc měla ještě po husitských válkách část hradeb ze dřeva. Obvod zdi měřil u královských měst 1-2 km, podle města, polohy a terénu byla vysoká 2-6 metrů, základy dosahovaly hloubky kolem dvou metrů, tloušťka 1-2 metry, později také 5-6 metrů. Bašty a věže měly být od sebe tak vzdáleny, aby palba z nich bezpečně kryla prostor mezi nimi. Tato vzdálenost zprvu 20, později 60 metrů se nazývala kurtina. Pravidelně od počátků městského opevnění se počítalo s druhou zdí, zvanou parkánová, která vyrůstala z vnitřního vyzdění příkopu. Města mívala zpravidla dvě až čtyři brány, Olomouc dokonce šest.⁵³ Pouze pěší mohli procházet fortami, jež umožňovaly východ z města i v prostoru mezi hlavními branami. Rozvinutý pevnostní systém se dvěma až třemi věžemi za sebou dospíval k barbakánu, který slovem i podobou byl patrně převzat od Arabů. Vytvářel velkou zděnou kapsu vystupující z obvodu hradeb, přičemž zevní brána se vychylovala do strany od osy branské ulice. Barbakány se začínaly uplatňovat snad již od konce 14. století, ale hlavní rozvoj přišel až v 16. století

⁵³ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 158.

8. Přerov

8. 1. Poloha Přerova

Město Přerov se nachází na Moravě 21 kilometrů jihovýchodně od Olomouce. Lokace sídliště byla ovlivněna geomorfologickými podmínkami především dvojicí výrazných krajinných útvarů. První v podobě mohutného sprašového návrší tzn. Hradiska kolem dvojice vápencových skalek, převyšující svou někdejší nadmořskou výškou přes 240 metrů okolní záplavové pásmo Bečvy asi o 30 metrů, které bylo zdevastováno těžbou vápence. Morfologický protějšek Hradiska na opačném břehu řeky Bečvy představovala výrazná přerovská travertinová kupa (220 m. n. m) pleistocenního stáří, která se zvedá nad okolní nivou (208- 212 m. n. m.) asi 10- 12 metrů.⁵⁴ Polohu Přerova určila jistě jeho poloha ležící na spojnici ze severu na jih takzvané Jantarové stezky (trasa z Karnunuta- hlavní město římské provincie Panonie, ležící na pravém břehu řeky Dunaje naproti ústí řeky Moravy a její východnější větve probíhala po pravém břehu Moravy, přes brod u Napajedel, vedle přechodu přes brod v místě dnešního Přerova a Moravskou branou přes polskou nížinu mířila k ústí Visly.)

8. 2. Přerov v době hradištní

Ve velkomoravském období zřejmě větší významu dosahovalo Předmostí. Nacházela se zde dvě velká slovanská pohřebiště- jižnější poblíž hřbitova v Předmostí v areálu někdejší Chromečkovy zahrady nazývané „Pod Valem“, proslulé zejména paleolitickými výzkumy. Pohřbívání zde probíhalo od druhé poloviny 9. století do konce 11. století.⁵⁵ Druhé pohřebiště na katastru Předmostí v lokalitě „Nivky“, kde bylo odkryto 59 kostrových hrobů

⁵⁴ Rudolf Procházka – Aleš Drechsler – Zdeněk Schenk, Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8. -12. století) – současný stav poznání, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006, s. 668.

⁵⁵ Karel Kuča, *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. díl PRO-STO, Praha 2004, s. 151.

při výzkumu prováděného Archeologickým ústavem ČSAV. Nejstarší pohřby dle vedoucího výzkumu Čenka Stáni spadají do konce 8. století kdy, ještě dosud přežíval žárový pohřební ritus, který se postupně mění v kostrový.⁵⁶ Většina hrobů je však zařazena do středohradištnímu období. „Nivky“ lze přiřadit k velkomoravským řadovým pohřebištím spíše venkovského „pohanského“ charakteru s množstvím keramiky. Menší část ze 140 hrobů objevených v letech 1894-1895 Martinem Křížem v lokalitě „Pod Valem“ u hřbitova v Předmostí lze zařadit ještě do velkomoravského období. Oproti „Nivkám“ se zde nalézaly předměty vykazující vyšší společenský statut zemřelých. V mužských hrobech nalezeny železné ostruhy, v ženských hrobech pár zlatých granulovaných gombíků, další ze stříbra a bronzu.⁵⁷

Není známo, kde se nacházelo osídlení příslušící k daným pohřebištím. Prospekce byly nalezeny středohradištní osady na trase mezi Předmostím a Dluhonicemi, vzdálené asi 1-2 kilometry, severovýchodně od Předmostí pak bylo zjištěno sídliště u Popovic. Lze přistoupit na hypotézu, že na předmosteckých nekropolích mohli pohřbívat i obyvatelé osad na opačné straně řeky, seskupených okolo travertinového návrší. Pohřebiště pocházející z 10. – 12. století byla zjištěna v obcích Polkovice, Tovačov, Citov a na území Přerova v lokalitách Malá Dlážka a Předmostí.⁵⁸ K růstu významu města Přerova došlo zřejmě v době velkomoravské ve druhé polovině 9. století za knížete Svatopluka, kdy byla oživena trasa spojující horní Pomoraví s českou kotlinou a horním Poodřím.⁵⁹

Osady na prostranství budoucího města byly v 9. století zakládány na obou březích řeky Bečvy a již tehdy se vytvářely zárodky raně středověké aglomerace, která dosáhla největšího

⁵⁶ Aleš Drechsler-František Hýbl- Jan Mikulík- Vladimír Peška-Zdeněk Schenk- Jiří Svoboda, *Archeologie Přerovska: průvodce k expozici Archeologie Přerovska v Muzeu Komenského v Přerově, Památníku lovců mamutů v Přerově-Předmostí a Malému školnímu muzeu lovců mamutů při ZŠ J. A. Komenského v Přerově-Předmostí*, Přerov 2010, s. 88.

⁵⁷ Aleš Drechsler- František Hýbl-Jan Mikulík-Vladimír Peška- Zdeněk Schenk- Jiří Svoboda, *Archeologie Přerovska: průvodce k expozici Archeologie Přerovska v Muzeu Komenského v Přerově, Památníku lovců mamutů v Přerově-Předmostí a Malému školnímu muzeu lovců mamutů při ZŠ J. A. Komenského v Přerově-Předmostí*, Přerov 2010, s. 89.

⁵⁸ Aleš Drechsler-František Hýbl- Jan Mikulík-Vladimír Peška-Zdeněk Schenk- Jiří Svoboda, *Archeologie Přerovska: průvodce k expozici Archeologie Přerovska v Muzeu Komenského v Přerově, Památníku lovců mamutů v Přerově-Předmostí a Malému školnímu muzeu lovců mamutů při ZŠ J. A. Komenského v Přerově-Předmostí*, Přerov 2010, s. 91.

⁵⁹ Jiří Lapáček, Otazníky nad počátky města Přerova, *Sborník Státního okresního archívu v Přerově*, č. 7, Přerov 1999, s. 9.

rozvoje počátkem 11. století.⁶⁰ Výzkumy nížinných osad mladohradištní doby a centrálních hradů raného středověku (Přerov) s jejich zázemím a také z řadových mladohradištních pohřebišť. Mladohradištní sídlištní lokality v oblasti přerovské nemocnice a trati „Za kapličkou“. Menší ohnisko bylo prokázáno na opačné straně akropole v Mostní ulici, jakož i na druhém břehu řeky Bečvy v ulicích Malá Dlážka a Brabansko.⁶¹

Nález Marie Jaškové z roku 1974 v loubí domu číslo popisné 21 na Horním náměstí (dnes musejní knihovna). Hrobová jáma hluboká 1,4m vyložena plochými travertinovými kameny. Žena uložena hlavou k jihozápadu. V hrobě nalezeny čtyři zlaté záušnice s oboustranným hrozníčkem, jedna bronzová záušnice a železný nůž. Druhá hrobová jáma v hloubce 1,35m obsahovala opět ženskou kostru, v jejíž hrobě byly uloženy dvě stříbrné košíčkovité záušnice byzantského- orientálního (veligradského) okruhu.⁶² V roce 1977 bylo při výzkumu v lokalitě Malá Dlážka na parcelách domu č. p. 560 a 570 nalezeno pět zahloubených objektů a tři kostrové hroby datované do pozdně mladohradištního či vrcholně středověkého období. V roce 2005 v této oblasti započal navazující archeologický záchranný výzkum, kdy byly zachyceny v sídlištních vrstvách z doby hradištní zachyceny fragmenty keramiky, kamenného brousku opatřeného provrtaným otvorem pro zavěšení. Výzkum v roce 2006 v oblasti Malá Dlážka při výstavbě firmy Tšpon nalezeny zahloubené sídlištní objekty z období mladší až střední doby hradištní, mladší horizont středověkého osídlení dokládají zahloubené sídlištní objekty z období vrcholného a pozdního středověku. Význam této lokality je zachycen archeologickými situacemi, podložený plynulý vývoj osídlení od střední doby hradištní až po novověk. Mladohradištní objevený hrob na předměstí Šířava, v prostoru tehdejšího Davídkova statku, dnešního domu na Šířavě číslo popisné 21. Dnes se zde nachází budova společnosti Vodovody a kanalizace Přerov. Kostrový hrob obsahoval výbavu v podobě stříbrné a bronzové esovitá záušnice, spolu s bronzovým prstenem, datovaného do mladší doby hradištní (druhá polovina 10. až 12. století našeho letopočtu. Na tento hrob se narazilo při výkopových pracích pro vodovod v roce 1931. Další hroby v těchto místech nalezeny roku 1972 obsahující čtyři bronzové záušnice. Nejasné stáří

⁶⁰ Aleš Drechsler- František Hýbl- Jan Mikulík- Vladimír Peška- Zdeněk Schenk-Jiří Svoboda, *Archeologie Přerovska: průvodce k expozici Archeologie Přerovska v Muzeu Komenského v Přerově, Památníku lovců mamutů v Přerově-Předmostí a Malému školnímu muzeu lovců mamutů při ZŠ J. A. Komenského v Přerově-Předmostí*, Přerov 2010, s. 87.

⁶¹ Rudolf Procházka – Aleš Drechsler – Zdeněk Schenk, Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8. -12. století) – současný stav poznání, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006, s. 669.

⁶² Aleš Drechsler, Zlatý velkomoravský šperk z Horního náměstí v Přerově, In: *Perly Muzea Komenského*, Jiří Šmeral (ed.), Přerov 2012, s. 20.

hrobu objevených na Žerotínově náměstí 22 zachycené roku 1987, údajně již dříve objevené v této části náměstí.⁶³

9. Opěrný bod Boleslava Chrabrého

V 10. století po pádu Velké Moravy v době maďarských nájezdů se jádro osídlení přesouvá z jižní Moravy na střední a západní Moravu a do vyšších poloh. Vyrůstá význam Olomouce, Brna, Znojma, ale i Přerova. Význam Přerova narůstá ve druhé polovině 10. století, kdy je přeneseno původní osídlení z Předmostí na přerovský Kopec. Obdobná situace se vyskytuje taktéž v případě Hodonína, který vystřídal Mikulčice, Břeclav- Pohansko, Znojmo- Hradiště u Znojma, Brno- Staré Zámky u Líšně, Spytihněv- Staré Město u Uherského Hradiště, Olomouc- Hradisko u Olomouce.⁶⁴

Levobřežní sídelní areál se proti středohradištní sídelní epoše dále rozšiřuje k jihovýchodu, do prostoru někdejšího historického předměstí Šířava. Další osídlení dokládají především podpovrchové výzkumy a sběry z lokalit Šířava, Čechova, Šrobárova, Trávník a Bayerova. V 11. století se Přerov vynořuje z anonymity a objevuje se mezi významnými správními hrady.⁶⁵

Roku 1003 byl vybrán Boleslavem Chrabrým jako vhodné místo k zbudování polského opěrného bodu na Moravě. Přerov byl již tou dobou rozrostlou sídlištní aglomerací, která se rozkládala na obou březích řeky Bečvy a svou výhodnou polohou, při jihozápadním vyústění významného komunikačního koridoru Moravská brána, do Hornomoravského úvalu a malou vzdáleností od Olomouce, hlavního mocenského centra tehdejší Moravy byl k tomu téměř předurčen. Na přelomu 10. – 11. století byl na jejím temenu zbudován hrad jakožto mocenské centrum celé aglomerace⁶⁶.

Kolem ústředního hradu v prostoru pozdějšího Horního náměstí se rozvinula hustě osídlená,

⁶³ Aleš Drechsler, Historie archeologického poznání Přerova a výzkumy Muzea Komenského v Přerově, In: *Historický Přerov I.*, K nejstarším dějinám města Přerova, 2011, s. 28.

⁶⁴ Jiří Lapáček, Archeologické vykopávky objasňují nejstarší dějiny města Přerova, *Nové Přerovsko V*, č. 5, (2. 2. 1996), s. 13.

⁶⁵ Rudolf Procházka – Aleš Drechsler – Zdeněk Schenk, Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8. -12. století) – současný stav poznání, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006, s. 685.

⁶⁶ Rudolf Procházka – Aleš Drechsler – Zdeněk Schenk, Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8. -12. století) – současný stav poznání, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006, s. 668.

strukturovaná aglomerace. V jejím rámci je potřeba rozlišit především rozsáhlé suburbium, těsně se přimykající k akropoli, postupně se rýsuje také vnější věnec agrárních sídlišť. Kromě Přerova, který byl hlavní baštou a symbolem piastovského protektorátu, lze ještě uvažovat o menší posádce na Zelené Hoře u Vyškova. Nížinné Hradisko v Opavě-Kylešovicích, které se stejně jako Přerov vyznačuje typicky „polskou“ fortifikací s roštovou konstrukcí, doplněnou navíc o předsazenou kamennou lavici v polské terminologii zvanou „lawa obronna“.⁶⁷ ..

9. 1. Polská fortifikace

Hrad byl opevněn roštovou hradbou o šířce 7-8m, která se dochovala nejvýše do výšky 2,7m. Vertikální lze tedy bez předprsně odhadnout na nejvýše 4 metry. Tvořily ji převážně příčně kladené dubové štípy místy doplněné žlutou hlínou pocházející patrně z místních spraší. Vnitřní a snad vnější úpatí vyztužovaly komorovité, dovnitř otevřené útvary, jejich podélná břevna na okraji držely háky z pahýlů po odsekaných větvích z příčně kladených kmenů. Zejména pro podélné prvky byly užity relativně robustní kmeny o průměru až kolem 20 cm.⁶⁸ Polská fortifikace obdoba u méně významných hradů- velkopolský Bnin, o síle v první fázi jen 5m, či slezského Těšina o síle 10m. Dendrochronologická analýza na fortifikacích velkopolských raně státních hradů obdobně, ale poněkud robustnější konstrukce, posunula jejich počátky do druhé třetiny 10. století s rozmachem v 70. – 80. letech.) Revize dendrodat z lokality Horní náměstí 8 u kostela sv. Jiří provedena Jitkou Dvorskou v roce 1998 prokázala, že zahájení výstavby fortifikace lze položit buď ještě do sklonku 10. století (994- 996), případně do samého počátku 11. století (1003).

Při průzkumu v letech 1984-1986 vedeného Čeňkem Stáňou se ve dvou místech podařilo prokázat věnec srubové zástavby. Na parcele domu číslo popisné 8 šlo o jednu řadu objektů těsně se přimykající k hradbě, přičemž další konstrukce hlouběji nelze zcela vyloučit. Nezpochybnitelné jsou přinejmenším dvě stavební fáze. Část spodního věnce prvního srubu zůstala na místě a po výstavbě dalšího, který se již mírně posunul na východ. Nedošlo ani ke zvýšení terénu- oba využily téže deštěné podlahy. Funkce dvou oddělených úseků pletené stěny při okrajích podlah zůstává nejasná. Ve srubech se nepodařilo doložit topeniště, je

⁶⁷ Rudolf Procházka – Martin Wihoda, *Polský průnik na Moravu a hrad Přerov v kontextu dějin 10. století*, In: *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, Szczecin – Wrocław 2006, s. 633.

⁶⁸ Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 40.

třeba však uvést, že jej nelze vyloučit vzhledem ke zničení severní části stavbou. Paleobotanická analýza výplní těchto objektů, zejména pak spodních, na podlahách nadusných částí však nabídla poněkud překvapivý výklad jejich funkce, totiž jako místa pro ustájení dobytka. Na severním okraji plochy byla mezi dvěma sruby odkryta deštěná ulička o šířce cca 1,2m přičemž alespoň v jednom byly doloženy dvě stavební etapy. Přinejmenším tři objekty byly opatřeny topeništi, v jednom případě snad blíže východní stěny a ve dvou rozích. V topeništi nalezeny tři křížové denáry, které byly raženy převážně pro východní, slovanské a skandinávské trhy, tudíž se hojném počtu vyskytovaly na polských územích. Přerovské nálezy lze zařadit do zatím nečetné skupiny příbuzných dokladů baltsko-orientálního obchodu, kam patří zejména známý depot z Kelče, jakožto povětšinou rozchvácené nálezy z Komárova u Opavy a Kojetína. Jinde na Moravě ani v Olomouci se obdobné ražby nevyskytly.⁶⁹ Pod nárožím srubu byla uložena lebka koně taktéž související s polským prostředím. Zcela analogický případ se příklad se podařilo zjistit při výzkumu na parcele č. 342 v roce 1990.⁷⁰ Nejjižnější srub byl vybaven na jižní straně přístavkem obdobné konstrukce.⁷¹ Rozsah opevněné plochy není dosud upřesněn, proti původním předpokladům, se totiž neprokázala existence hradby na severozápadním návrší v č. p 24. Na ploše domu č. p. 19 lze uvažovat nejméně o třech řadách srubových staveb, přičemž vztah k fortifikaci nemohl být vzhledem k omezené ploše zjištěn. Jeden srubový objekt byl také zjištěn v areálu někdejšího gotického hradu na opačné straně temene návrší. Pouze v č. p. 26 se nepodařilo základové věnce srubových staveb, byť i zde se nacházely dřevité vrstvy. Lze soudit, že na přerovském kopci na počátku 11. století žilo několik desítek až stovek obyvatel, patrně většinou bojovníků, spolu s rodinnými příslušníky a závislými osobami.⁷² Zejména ve zkoumané ploše domu čp 19 a 20 lze připustit kovářskou dílnu, nepřímo doloženou četnými struskami, zmíněné šídlo z domu čp 8 může naznačit činnost specializovaného ševce. Početně se vyskytující kostěné a parohové hroty, badateli vykládané jako šídla či proplétačky, náležely stejně jako nože k běžnému vybavení raně středověkých střeoevropských

^{69 69} Rudolf Procházka – Aleš Drechsler – Zdeněk Schenk, Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8. -12. století) – současný stav poznání, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006, s. 683.

⁷⁰ Jiří Kohoutek, Problematika vývoje středověkého města Přerova ve světle archeologických pramenů, *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*, 2001 č. 9, s. 18.

⁷¹ Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 44.

⁷² Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 49.

domácností.⁷³ Poměrně hojně se vyskytovaly splávky či plováky z dubové kůry, tvaru plného, provrtaného kotoučku o průměru zhruba 4 až 6 cm, někdy s rytou výzdobou. Přímo dokládají rybolov provozovaný obyvateli hradu, konzumaci dosvědčují nálezy rybích kostí a šupin.⁷⁴ Právě do prostoru Žerotínova náměstí a přilehlé Kozlovské ulice lze klást ve shodě s již předchozími poznatky polohu původního předhradí mladohradištního přerovského hradiska na Horním městě.⁷⁵ Velikost sídelního areálu na přelomu tisíciletí se jeví dnes jako dosti překvapující a lze říct, že si příliš nezavdá se situací v blízké Olomouci. Další sídliště v prostoru přerovské nemocnice a u blízké trati „U kapličky“ na terase nad Bečvou a ještě dále na jihovýchod, případně na jihozápadě v ulici „Trávník“ mohla být oddělena tehdy (kolem roku 1000) nezastavěným prostorem.⁷⁶

Lze tedy předpokládat, že pobyt posádky polských bojovníků na hradě násilně ukončila úspěšná akce českého prince Břetislava asi roku 1019, kdy byla Morava připojena k českému státu. Přerov by pak patřil k oněm hradům, ze kterých se dle o zhruba 100 let mladší zprávy pražského kronikáře Kosmy zajatí Poláci prodávali na uherské i jiné trhy s otroky.⁷⁷

9. 2. Přerov jako správní centrum hradské soustavy

Za Břetislava I. kolem roku 1019 obsazení celé Moravy a jejich správních hradů jeho družinou. To vedlo k vytvoření nové správy podle českého modelu. Základní rozdělení Moravy na tři hradské úděly- provincie s centry v Olomouci, Brně a Znojmě s dalšími hospodářsky právně- vojenskými obvody, centrum jednoho z nich v Přerově. První zmínka o Přerovu pochází z nejisté listiny z roku 1046 (falzum ze 12. století)- staroboleslavské kapitule

⁷³ Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 52.

⁷⁴ Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 53.

⁷⁵

Jiří Kohoutek, Problematika vývoje středověkého města Přerova ve světle archeologických pramenů, *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*, 2001 č. 9., s. 7.

⁷⁶ Rudolf Procházka – Martin Wihoda, Polský průnik na Moravu a hrad Přerov v kontextu dějin 10. století, In: *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, Szczecin – Wrocław 2006, s. 634.

⁷⁷ Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 55.

odvedena řada důchodů z moravských lokalit (možná celý správní obvod) jedna hřivna a dva voli. Listina z 1046 jádro snad z let 1061-1067), podobná listina 1073 (opět falzum ze 12. století). Přerov jmenován mezi městy na Moravě, která odváděla devátý díl výnosu z výročního a týdenního trhu nově založenému benediktinskému klášteru v Opatovicích.

9. 3. Přerov sídlem archidiakonátu

Jindřich Zdík v listině z roku 1131 zmiňuje přenesení biskupského sídla v Olomouci od kostela svatého Petra ke kostelu svatého Václava. Na konci listiny se připojuje seznam statků moravské církve, které jsou členěny podle provinciálních kostelů, jedná se celkem o více než dvě stě lokalit. Historik Jan Bistřický však dokázal, že listinu lze klást až k roku 1141. Jindřich Zdík dal podnět k přetvoření velkofarní organizace v systém archidiakonátů, v čele s arcijáhny, kteří byli zároveň kanovníky olomoucké kapituly. Uváděno zde šest velkofarních kostelů a obvodů- Olomouc, Přerov, Břeclav, Spytihněv, Brno a Znojmo.⁷⁸ Prvním jmenovaným přerovským kastelánem je Jaroš v listině z roku 1174. Dříve se za sídlo tohoto archidiakonátu považoval kostelík sv. Jiří na Horním náměstí, u něj se předpokládá jeho románský původ. Archeologické vykopávky konané v letech 1984- 1985 položily vznik založení nynější stavby z teprve do druhé polovině 13. století. Možná kostel zmiňovaný biskupem Jindřichem Zdíkem v listině z roku 1141 kompletně zanikl při výstavbě nového kostela. Je však možné, že kostel zmiňovaný Zdíkem stál jinde. Zsvěcení kostela svatému Jiří máme u něj doloženo prameny až později. Zsvěcení by však svědčilo o starobylém původu stavby, neboť spolu s Klimentem, Vítem, Petrem, Janem Křtitelem, Vavřincem a Michalem patří mezi nejčastěji používané zsvěcení sakrálních staveb v předrománském a románském období. Nález kostrového pohřbu v roce 1990 z Horního náměstí umožňuje předpokládat v tomto prostoru existenci většího pohřebiště, jehož počátky můžeme patrně doložit do doby středohradištní. Hroby z tohoto období, které byly na Horním náměstí objeveny v roce 1974, jsou od pohřbu objeveného asi 15-20m. Oba pohřby byly tedy objeveny poblíž podélné stavby, v této souvislosti je také otázkou datace zdiva u budovy a jeho případná funkce. Vzhledem k tomu, že bylo objeveno v prostoru, kde lze předpokládat existenci zmíněného pohřebiště, a z celkové stratigrafické situace jednoznačně vyplývá, že se jedná o nejstarší

⁷⁸ Jiří Lapáček, První písemná zmínka o Přerovu pochází z roku 1131 nebo z roku 1141?, *Nové Přerovsko* V, č. 6, (9. 2. 1996), s. 12.

zděnou architekturu v prostoru tzn. Horního města v Přerově. Lze s jistou dávkou opatrnosti předpokládat, že se v tomto případě může jednat o torzo základu původní sakrální stavby, předchůdce velkofarního přerovského kostela ze Zdíkovy listiny z roku 1141.⁷⁹ Řehoř Volný ve svém 5. dílu *Církevní topografie* z roku 1863 podle Volného Radovan roku 1130, což je podle něj důkazem, že v Přerově existovala fara, ale nelze určit či byla dle předpokladů u nynějšího filiálního kostela u svatého Michala nebo u kostela svatého Vavřince, který byl bohatě dotován, ale ještě v roce 1388 zmiňován pouze jako kaple.

9. 4. Přerovský hrad

Přerov si v této době udržel své důležité postavení. Správní hrad nezanikl, jak se to ve druhé polovině 12. století přihodilo některým jeho sousedům např. Spytihněv či Rokytná, nýbrž se začal přeměňovat v kamenný hrad. K přeměně dřevohlinitého hradu do vrcholně středověké podoby došlo v průběhu 13. století. Je pravděpodobné, že nový hrad (resp. jeho jádro) zabralo jen část rozlohy původního hradiska (Horní náměstí včetně zámku má plochu 3ha). Archeologické výzkumy prozatím zachytily jedinou kamennou stavbu pozitivně zařaditelnou do 13. století a to na severním okraji návrší (čp. 26). Dva prostory obdélné budovy (21x10,5m) spojuje lomený oblouk průchodu v dělicí zdi. Naznačuje, že to bylo vydělené jádro hradu. Z tohoto aspektu.⁸⁰ by jistě bylo zajímavé prověření vztahu objektu a příkopu zjištěného na náměstí. Uvažovalo se o vydělení severní, klesající části kopce, tedy o zmenšení hradu oproti hradisku z 10. a 11. století. Vydělit se však mohlo kamenné jádro. Naopak proti časovému zařazení tohoto objektu hovoří lomený oblouk a provedení jeho zdiva a i situování se jeví jako nejméně vhodné. Nejvýše položená byla totiž západní část, kde vystupovalo skalisko, které spolu s vrcholně středověkými vrstvami radikálně srovnali při stavbě perštejnského hradu. Jeho součástí je válcová věž v chráněné poloze na okraji svahu. Situováním koresponduje s umístěním nepochybně románské věže hradu v Olomouci a blíží se jí i rozměry a možnou obyvatelností. Lomové, pečlivě vrstvené zdivo a mírné zužování svědčí pro pozdější výstavbu než v Olomouci, snad okolo poloviny 13. století. Do této doby však můžeme zařadit jen její mírný kónický spodek, neboť, hmota věže má evidentně tři

⁷⁹Jiří Kohoutek, Problematika vývoje středověkého města Přerova ve světle archeologických pramenů, *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*, 2001, č. 9, s. 26.

⁸⁰Jaroslav Peška- Miroslav Plaček, *Dědictví věků*, Olomouc 2002, s. 84.

hlavní stavební fáze. Např. čtverhranná místnost v patře vznikla vyzdáním úsečí do původně okrouhlého prostoru (průměr 5,6m), za renesanční přestavby a nedávný průzkum věže zjistil zasypanou okrouhlou dutinu pod její podlahou. Z dalších konstrukcí raně gotického hradu se už nedochovalo nic a dosud se tedy zdá, že předhradí zůstalo dlouho převážně dřevohlinité.

9. 5. Suburbium přerovského hradu

Raně středověké suburbium přerovského hradu se koncentrovalo v prostoru nevýrazného hřbetu dnešního Žerotínova náměstí, s přilehlým ústím Wilsonovy ulice a ulici Jiráskovou, na západní straně je osídlení doloženo v ulici Kainarově, dále pak jižním směrem osídlený prostor zahrnoval podstatnou část Náměstí Přerovského povstání s okolím kostela svatého Michala až po Čechovu ulici a po Šířavu. Nálezy v ulicích Kozlovská a Trávník blíže křižovatky s ulicí Bayerovou naznačující vějířovité rozšíření suburbia směrem k řece Bečvě. Na opačné straně lze k podhradí počítat též lokalitu ulice Mostní nepochybnou součást osídlení podél západního a severozápadního úpatí ústředního návrší, které se patrně pouze Na Marku přimykalo k přechodu přes řeku Bečvu. Na tuto kumulaci navazuje na opačném břehu osídlení v prostoru Malá Dlážka a Brabansko. Tuto vymezenou plochu suburbia lze odhadnout na zhruba 12- 15 ha.⁸¹ Prokazují to vesměs nepublikované podpovrchové výzkumy a sběry v ulicích Šířava, Čechova, Šrobárova, Trávník, Bayerova.⁸² Sídlištní doklady z ulic Budovatelů, Dvořákova a navazující polohy na říční terase v trati „Za kapličkou“, zatímco jižně vlastního předhradí na Žerotínově náměstí se nacházejí zatím izolované nálezy v ulici Na loučkách- Sídlištní struktury pokročilého 10. a počátku 11. století jsou mimo akropoli poznány jen velmi nedostatečně, maloplošné výzkumy zachycují převážně sídlištní vrstvy, méně často i zahloubené objekty. Průběh hlavní severojižní komunikace v rámci přerovské aglomerace je zcela patrný na základě rozložení právě v posledních desetiletích zjištěných sídlištních aktivit v době velkomoravské a tak i v následujícím období až do vrcholného středověku. Je pravděpodobné, že trasa této dávné cesty procházela na území Přerova Šířavou, označovanou v písemných pramenech od vrcholného středověku jako Syrzawa, Ziroua, Sirzawa aj. Mohla pak pokračovat jihozápadním okrajem dnešního

⁸¹ Rudolf Procházka – Aleš Drechsler – Zdeněk Schenk, Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8. -12. století) – současný stav poznání, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006, s. 673.

⁸² Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 48.

Žerotínova náměstí, dále Wilsonovou ulicí na úpatí dominantního pahorku s oválem Horního náměstí a konečně k řece Mostní ulicí. Na druhém tedy pravém břehu řeky pak patrně směřovala k Předmostí dnešními ulicemi Malá a Velká Dlážka, jejichž názvy naznačují použití dřevěných hatí v záplavovém terénu.⁸³

10. Vznik Přerova

Až do počátku 13. století byl správním hradem pro české Slezsko tzv. provincii holasickou včetně pohraniční pevnosti Hradec nad Moravicí.⁸⁴ Správu přerovského panství, které na severu sahalo až k Hranicím, obstarával kastelán (purkrabí) sídlící na přerovském hradě. Z listiny českého krále Přemysla Otakara I. z roku 1225, v níž vrátil klášteru svatého Štěpána na Hradisku u Olomouce krčmu v Přerově, vyplývá, že Přerov byl již tehdy rozvinutým tržním střediskem. Přerovem procházela tzv. skalická cesta, z Olomouce přes Přerov ve směru Uherské Hradiště a Strážnici do Skalice, odtud na Jablonci, Trnavu a Nové Zámky do Ostřihomi.

10. 1. Udělení městských práv

Ladislav Hosák ztotožňuje hrad Přerov s hradem Pirillo, zmiňovaný ve druhém pokračování Kosmovy kroniky⁸⁵, pod kterým se měla roku 1253 uskutečnit bitva s vojskem uherského krále Bély IV. Bitva byla vyústěním sporů o tzv. babenberské dědictví (rakouské země, Korutany, Štýrsko). Skalická cesta (v listině 1217 nazývána „výzvědnou cestou z Čech“), přivedla tato cesta uherská vojska roku 1253 na jejich cestě do Olomouce k brodu přes řeku Bečvu pod přerovským kopcem, kde zřejmě došlo k bitvě. O tři roky později tedy roku 1256 Přemysl Otakar II. listinou z prostředí žďárského a velehradského kláštera, kde angažoval Bořek z Berneka, bratr Smila z Brumova.⁸⁶ Získání městských privilegií údajně mělo spojitost bitvou pod hradem Pirillo a na upomínku statečnosti Přerovanů v této bitvě. Jisté nejsou zásluhy Smila z Broumova lokátora a již od roku 1255 zastávajícího post přerovského

⁸³ Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 54.

⁸⁴ Rudolf Procházka – Aleš Drechsler – Zdeněk Schenk, Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8. -12. století) – současný stav poznání, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006, s. 685.

⁸⁵ Jiří Lapáček, Otazníky nad listinou Přemysla Otakara II. pro Přerov z roku 1256, *Sborník státního okresního archivu v Přerově* 2011, s. 9.

⁸⁶ Jiří Lapáček, Ještě jednou k udělení městských práv Přerovu roku 1256, *Nové Přerovsko* V, č. 7, (16. 2. 1996), s. 12.

purkrabího.⁸⁷ Tuto událost však nemáme doloženou písemnými prameny, a jelikož je prokázáno, že uherské vojsko roku 1252 pustošilo pouze jižní Moravu, stává se tak pouhou hypotézou. V listině uherského krále z roku 1264 zmiňován v souvislosti s bitvou hrad Parduch, který může být opět ztotožňován s přerovským hradem.⁸⁸

První zmínku o mostu přes Bečvu máme až v listině z roku 1275, podle níž měl klášter Hradisko u Olomouce v Přerově půl krčmy s polnostmi a některé podsedy, z nichž vycházel plat k přerovskému mostu. Král Přemysl Otakar II., plat prominul. Lze se tedy domnívat, že výstavba mostu souvisela s novou lokací města v roce 1256.⁸⁹ Listina Přemysla Otakara II. 28. ledna 1256 ustanovující udělení městských práv padělkem. Vznik padělku kladen mezi lety 1352-1411. Předpokládáme se, že existovala původní listina. Padělek vyhotoven ve prospěch města Přerova, což lze prokázat rozšířením o nově vložené pasáže vztahující se osvobození o placení daní po dobu pěti let a následné placení půl hřivny stříbra z každého lánu. Pravděpodobně byly také dodatečně vloženy partie odvolávající se na olomoucké městské právo. V listině naznačené příčiny udělení městských práv tj. poničení Přerova v době česko-uherských válek, není prokázáno, že zmíněné Pirillo bylo skutečně Přerovem, jak je s ním ztotožňován v uherské listině z roku 1255. Nebo jestli se skutečně jedná o onen nejmenovaný hrad v listině z roku 1264, kde se v listině, že pod ním byla svedena bitva při návratu uherského krále Bély IV., od obléhané Olomouce, což máme doloženo pro rok 1253.⁹⁰

10. 2. Poloha města

Dříve se předpokládalo, že prvotní institucionální město se rozkládalo v prostoru Dolního města s pravidelným náměstím Tomáše Garrigua Masaryka. Avšak tomuto předpokladu odporuje nedostatek archeologických nálezů ze 13. století ve zmíněné lokalitě. V Přerově nemáme zachovány žádné archiválie o rozměření městských částí. Městská práva se vztahovala pouze k prostoru vymezeného hradbami, na kopci, zastavěné části v podhradí

⁸⁷ Jiří Lapáček, Co říkají prameny o událostech v Přerově před 755 lety, *Nové Přerovsko* XVII, č. 30, (25. 7. 2008), s. 11.

⁸⁸ Jiří Lapáček, Otazníky nad listinou Přemysla Otakara II. pro Přerov z roku 1256, *Sborník státního okresního archívu* 2011, s. 16.

⁸⁹ Jiří Lapáček, Přerov do válek husitských, *Nové Přerovsko* V, č. 11, (15. 3. 1996), s. 13.

⁹⁰ Jiří Lapáček, Otazníky nad listinou Přemysla Otakara II. pro Přerov z roku 1256, *Sborník státního okresního archívu v Přerově* 2011, s. 29.

neměly nikdy vlastní hradby. V prostoru na kopci, kde je prokázáno pokračující osídlení ve 13. -15. století. V místě současných domu 26 a 27 na jihozápadním okraji byly zjištěny části zděné stavby, snad nejstarší v areálu kopce, z přelomu 12. a 13. století, popřípadě pokročilejšího 13. století, od níž lze předpokládat, že byla sídlem přerovských kastelánů, z nichž prvním doloženým byl jinak neznámý Jaroš v roce 1174. Areál nově založeného města poměrně malý plocha zhruba 3 ha.⁹¹

10. 3. Předměstí Šířava

Pravděpodobně již z předlokační etapy pochází i rozsáhlý návesní útvar pozdějšího předměstí Šířavy, který na Žerotínovo náměstí (Širokou ulici) bezprostředně navazuje. Má podobu velké vřetenovité návsi ve střední části vidlicovitě zdeformované vybíhající ulicí Svisle směrem ke Kozlovicím. Na Šířavě snad můžeme také hledat k roku 1225 písemnými prameny připomínanou trhovou ves „forum“ Přerov, která předcházela městské lokaci s právy královského města roku 1256.⁹² Zdá se, že přesun z předlokačního centra, které spatřujeme v prostoru dnešního Žerotínova náměstí, západním směrem na dnešní TGM, které se stalo centrem a je tak chápáno i dnes, se děl velmi pomalu, do druhé poloviny 14. století, kdy se původní předlokační centrum dostává mimo vlastní město a zároveň s tím se zde na uvolněných lokalitách usazuje židovské obyvatelstvo.⁹³ Od poloviny 17. století Žerotínovo náměstí známo jako Široká ulice, německy „Breite Gasse“. Takovéto ulice sloužily jako předlokační tržiště. Široká ulice taktéž v Olomouci, Brně a Chrudimi), ale především, se toto označení, vyskytuje v německém prostředí. První zmínka o Šířavě pochází z roku 1371.⁹⁴ Kostel svatého Michala středobod, kde od něj se k jihu táhla výrazná trojúhelníková prostora zvaná Ve svislech, kde se spojovaly cesty od jihu a východu a kde bylo vybíráno biskupské mýto, zmiňované roku 1389. Od kostela severním směrem se komunikace šla komunikace k přerovskému kopci s hradem. Od 14. století pojmenována jako Šířava, dnes Žerotínovo náměstí jeho východní strana tvořena výraznou terénní vlnou s archeologickými nálezy. Šířava od roku 1256 až do druhé poloviny 14. století, kdy se původní lokační centrum dostává

⁹¹ Jiří Lapáček, *Přerov*, Praha 2010, s. 22.

⁹² Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška, *Přerov -Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 60.

⁹³ Jiří Lapáček, *Přerov ve středověku na základě archivních pramenů, Historický Přerov I. K nejstarším dějinám města Přerova*, Přerov 2011, s. 53.

⁹⁴ Jiří Lapáček, *Otazníky nad počátky města Přerova, Sborník Státního okresního archivu v Přerově*, č. 7, 1999 s. 30.

mimo vlastní město a zároveň se zde na uvolněných místech usazuje židovské obyvatelstvo.⁹⁵ Hosák vykládá název Šířava jako „široký prostor“.

10. 4. Kostel svatého Vavřince

Při lokaci lze předpokládat vznik farního kostela svatého Vavřince, o kterém máme první zmínku z roku 1324. Roku 1346 římský papež Klement VI. rozhodl o připojení kaple svatého Vavřince k chóru pražských mansionářů. Roku 1357 markrabě Jan potvrdil spojení kaple svatého Vavřince s kolegiem mansionářů pražské kapituly. Totéž učinil roku 1388 markrabě Jošt, zde se objevil i výčet církevního majetku s kaplí spojeného- Popovice u Kroměříže a Popovice u Přerova, dvůr ve Vinarech a v Popovicích u Kroměříže, dvě hospody v přerovském předměstí (zřejmě se jednalo Šířavu).⁹⁶

11. Datace Dolního města

Nejasná datace původu ortogonální půdorysu Dolního města mimoto dokládá, že nemohlo vzniknout postupným rozšiřováním stávající aglomerace, ale jednorázovým lokačním aktem. Zástavbu dnešního náměstí Tomáše Garrigua Masaryka klademe do 30. a 40. let 15. století.⁹⁷ Není jisté, jestli vznikl výsledkem lokačního pokusu, již z doby po polovině 13. století, nebo jestli byl utvářen až v podstatně mladší době v důsledku razantních změn městské aglomerace, které proběhly až za Pernštejnů na počátku 16. století. Nelze zatím vyloučit eventualitu, že po polovině 13. století zůstává rozložení jednotlivých sídlištních celků na území Přerova ve své původní předpokládané podobě, tedy z areálu staršího hradiska na Horním náměstí s královským hradem, který však již mohl představovat samostatnou vyčleněnou jednotku z celkové plochy původního fortifikačního útvaru, a ze dvou sídlišť preurbárního charakteru v místech západního a východního podhradí spojené trasou obchodní cesty spojující sever a jih Moravy, která nyní obcházela návrší Kopce po jižním

⁹⁵ Jiří Lapáček, K otázce nejstaršího kostela v Přerově, *Vlastivědný věstník moravský* roč. 59, č. 1., 2007, s. 57-60.

⁹⁶ Jiří Lapáček, Otazníky nad počátky města Přerova, *Sborník Státního okresního archivu v Přerově VII*, Přerov 1999, s. 12.

⁹⁷ Jiří Lapáček, Přerov ve 14. a 15. století, *Sborník státního okresního archivu v Přerově*, Přerov 2008, s. 92.

úbočí.⁹⁸ Někdejší farní funkci kostela svatého Michala podporují ovšem až v novověku zaznamenané desátkové platby z předměstí Šířava a několika vsí. Svatyně ovšem zatím nebyla archeologicky zkoumána. Nejasné jsou rovněž počátky nynějšího kostela svatého Vavřince v Dolním městě patrně s pozdně gotickým jádrem. Kostel tohoto zasvěcení se poprvé v Přerově uvádí k roku 1324.⁹⁹

11. 1. Utváření městského prostoru

Formování středověkého Přerova se lišilo od jiných měst založených v době Přemysla Otakara II. a Václava II. Bylo to dáno především tím, že Přerov roku 1256 představoval již značně rozvinuté sídliště, jehož starší strukturu nebylo možné zásadněji měnit, a to i s ohledem na geomorfologická specifika. Na rozdíl od jiných měst vytvořených v obdobných podmínkách na vyvýšené dominantní poloze s hradem (Hradec Králové, Žatec) však byl přerovský kopec příliš malý na to, aby pojmul středověké město.¹⁰⁰

11. 2. Písemnosti a historické události související s městem

Přerovský hrad sídlem provincie, kde se odbývaly krajské soudy doložené k roku 1315, 1342 a 1379 a kde se vedly se menší zemské desky (1373). Zeměpanští purkrabí sídlící na hradě užívali po dobu svého úřadu manský dvůr v Předmostí, jak máme doloženo z listiny z roku 1387. Listina ze 7. června 1386 vydaná markrabětem Joštem v Brně, zmínka o hradbách, dvůr na přerovském předměstí za Šířavou, - ležel na západní straně Žerotínova náměstí. Rok na to zmínka o Židovské ulici (platea Judaeorum).¹⁰¹ Zástava města někdy v letech 1405-1411, Zdeňkovi z Lukova, člena rodu Šternberků (1405 zesnul markrabě Prokop, 1411 zesnul markrabě Jošt). Roku 1411 potvrdil král Václav IV. přerovským měšťanům dosavadní privilegia (privilegium Přemysla Otakara II. z roku 1256, privilegium markraběte Jana z roku 1355- trh ke dni svatého Václava. Roku 1421 získal český král Zikmund Lucemburský na Moravě převahu, což mělo za následek dosazení uherské posádky do Přerova. O dva roky později se město stalo terčem husitských vojsk, která město dobyly, a sebrali městské knihy.

⁹⁸ Jiří Kohoutek, Problematika vývoje středověkého města Přerova ve světle archeologických pramenů, *Sborník Státního okresního archivu v Přerově IX*, Přerov 2001, s. 33.

⁹⁹ Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007, s. 59.

¹⁰⁰ Karel Kuča, *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. díl PRO-STO, Praha 2004, s. 154.

¹⁰¹ Jiří Lapáček, *Přerov*, Praha 2010, s. 22.

Roku 1427 bylo opět město pod husitskou mocí. Od počátku třicátých let 15. století držel Přerov významný stoupenec husitství Vok ze Sovince a Přerov se tak za něj stal významným centrem husitství na Moravě. Listina vydaná císařem Zikmundem a markrabětem Albrechtem roku 1436 slibují Vokovi ze Sovince beztretnost za činy- dovolit přívržencům i měšťanům v Přerově i ve Svitavách přijímat podobojí „způsobou“. Roku 1439 opětovně vydání listiny Albrechtem obsahující také opisy předchozím městských privilegií. 1439- 1442 zástavní právo Jan Tovačovský zařídil, aby Ladislav Pohrobek potvrdil Přerovu roku 1453 všechna jeho dosavadní privilegia. Jiří z Poděbrad roku 1458 spolu s potvrzením privilegií udělil městu i druhý výroční trh ke dni všech svatých v trvání patnácti dnů. Ve městě se také ještě obchodovalo během dvou týdenních trhů v pátek a úterý.¹⁰²

12. Městské opevnění

Středověké město Přerov se skládalo pouze ze čtvercového rynku a ze čtyř ulic, které byly zároveň ulicemi výpadními. Vybíhaly z rynku pod pravým úhlem a byly souběžné s frontami domů na rynku. Na koncích valů byly uzavřené branami, ke kterým byl přístup před vodní příkop po dřevěných mostech. Zapletal *Přerov v minulosti* z roku 1936, v roce 1350 bylo veřejnou prací opevňováno město pod kopcem příkopem, valem a pleteným plotem, který se táhl na východní straně dnešní ulicí Pod Valy zabočil na jihozápad do ulice Jiráskovy, v tomtéž místě pokračoval do ulice Palackého, postupoval ulicí palackého ve směru severozápadním k Bečvě, která napájela svou vodou městský příkop. Konstatoval, že město pod kopcem nemělo nikdy hradby z pevného zdiva. Opevnění zmiňované roku 1350 považoval za opevnění města Přerova a to se podle něj skládalo z příkopu a na straně od města z valu¹⁰³ a z pleteného plotu neboli parkánu na valu umístěného. Odtud název přerovské ulice Pod Valy. Roboty na pletení plotů, čištění příkopů okolo hradu a města Přerova zastávali obyvatelé z okolních vesnic. V době kdy měl přerovský hrad funkci pevnosti, bylo na kopci a v okolí hradu volné prostranství, aby nepřítel dobývající hrad nemohl využít domů.

¹⁰² Jiří Lapáček, Husitství a Přerov, *Nové Přerovsko* V, č. 12, (22. 3.1996), s. 13.

¹⁰³ Jiří Lapáček, Přerov ve 14. a 15. století, *Sborník státního okresního archivu v Přerově*, Přerov 2008, s. 43.

12. 1. Městské brány

Struška uvádí tři brány: u mostu při špitálu mostní bránu, na konci staré školní ulice nedaleko sladovny Troubeckou bránu a na konci židovské ulice nedaleko kostela Šířavskou bránu. Také na konci Kroměřížské ulice, kde začínala vrchnostenská zahrada, stála podle všeho také brána, snad Kroměřížská. Struška předpokládal, že byly spojeny vysokými zdi a hlubokými příkopy a celek tvořil vnější obvod města. Zapletal se domnívá, že město bylo uzavřeno pětící bran: Mostní na levém břehu u jižního konce dřevěného mostu, branou na křižovatce dnešní Blahoslavovy a Palackého, branou na křižovatce Palackého a Komenského (u gymnázia), branou na konci ulice Kratochvílovy a branou na rozhraní židovské ulice (Žerotínovo náměstí) a Šířavy (u kostela). Tyto brány nebyly branami fortifikačními, nýbrž architekturami zbudovanými pro bezpečnost města. Dolní město se prostíralo mezi Bečvou, ulicí Palackého a třídou Komenského. Opevnění Horního města se skládalo z vysoké kamenné zdi se střílnami a ochozem na vrcholu, s polokruhovými baštami, se dvěma velkými branami a jednou malou fortnou, ze suchého, širokého a hlubokého příkopu pod hlavní zdí, z hliněného valu, armovaného na straně od příkopu nižší kamennou stěnou, a z dřevěných palisád (pletených plotů) umístěných v době válečného nebezpečí na valech.¹⁰⁴

13. Historie města v 15. a 16. století

Vilém z Pernštejna získal Přerov do dědičného držení, což mu 10. března roku 1487 potvrzuje král Matyáš Korvín. A téhož roku 12. června také český král Vladislav Jagellonský. V tomto období přechází zeměpanský majetek do dědičného držení především do rukou šlechty. Tato situace souvisela s celkovým vývojem královských měst na Moravě. Z původních osmnácti královských měst na Moravě (Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uničov, Litovel, Zábřeh, Přerov, Jevíčko, Ivančice, Velká Bíteš, Telč, Jemnice, Pohořelice, Hodonín, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Bzenec). Do husitské revoluce jich zůstalo jedenáct. Po roce 1506 již jen šest- Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště a Uničov. V listině z roku 1487 osvědčující držení města Přerova se mluví o hradu s městem a vesnicemi- Šířava pod městem, Lhotou

¹⁰⁴ Jiří Lapáček, Přerov ve 14. a 15. století, *Sborník státního okresního archivu v Přerově*, Přerov 2008, s. 45.

s many ve vsi Čechy, kteří od starodávna k zámku přináleželi. V jednom z opisů těchto listin je doplněna ves Předmostí. V roce 1516 se v registrech uvádějí Předmostí, Beňov, Kozlovice, Popůvky, Vinary, a Lhota. Kolem roku 1479 začal Vilém z Pernštejna opravovat zámek (pozdně gotické stavební prvky jsou nejstaršími dochovanými) a stavět kamenné opevnění. Náklady s tím spojené měly být zahrnuty do dosavadních listin, což potvrdil král Matyáš Korvín a o rok později Vladislav Jagellonský. To stejně jako i novou zástavbu potvrzují archeologické výzkumy. Vilém z Pernštejna udělil desetiletou milost z placení berně obyvatelům přerovského kopce a obnovil tuto výsadu pro další osadníky. Z listiny k tomu vydané je patrné, že Vilém přidal k domům na kopci část ostrova na zbudování zahrad. Vilém udělil kopeckým právo svobodně odkazovat svůj majetek za života i na smrtelné posteli.¹⁰⁵

13. 1. Výsady pro měšťanské obyvatelstvo

Trhy a jarmarky se měly konat v dolním městě, pouze trh vlněný v horním na kopci. Na kopci v horním městě byla jedna mastnice (mastný krám) a masař (řezník), který se řídil podle řezníků z dolního města. Vždy dva měšťané z horního města měli být každoročně dosazeni do městské rady, která se měla scházet na radnici sloužící k odbývání soudu a k ukládání obecních věcí. Dům na kopci pro ni byl zakoupen roku 1482 od Jana z Pacova za 150 kop a z rozkázání Viléma z Pernštejna přizpůsoben k obecním potřebám. Výsad kopeckých měli později využívat i ti, kdo se usazovali pod kopcem od mlýna k panskému dvoru, v místech

dnešní ulice Pod Valy, jak je zmíněno v listinách z let 1485 a později 1510, Trávník listina z roku 1518.¹⁰⁶ Při zakládání města získali původní osadníci právo vařit a prodávat pivo (právo várečné), k němuž se přidružovalo právo vinného šenku. Tato tzn. propinační práva byla zároveň spojována s právem mílovým, kdy byly v okruhu 12 kilometrů od města zakázány některé činnosti., vlastní městskému prostředí. Je charakteristické, že nejstarší doklady se týkají zákazu šenkování piva. K původním právovárečníkům z Dolního města přibyli od sedmdesátých let 15. století i hornoměšťané, kterým bylo toto právo uděleno při usazení na kopci. Pivo se nejdříve vařilo ve všech právovárečných domech, později oddělení sladovník, kteří připravovali slad a pivovarníků, kteří se zabývali vlastním vařením piva. Vedle

¹⁰⁵ Jiří Lapáček, Horní a dolní město na přelomu 15. a 16. století, *Nové Přerovsko V*, č. 15, (12. 4. 1996), s. 12.

¹⁰⁶ Jiří Lapáček, Horní a dolní město na přelomu 15. a 16. století, *Nové Přerovsko V*, č. 15, 12. 4. 1996, s. 12.

mázhauzů v domech právozárečných měšťanů se šenkovalo ve vlastních krčmách, kde se kromě výčepu piva a vína zároveň prodávaly i potraviny a některé řemeslné výrobky. Hospody a hostince vedle toho umožňovaly též ubytování, zejména kupcům a jiným cestujícím. V pramenech se poprvé zmínka o krčmě v Přerově objevila roku 1225.¹⁰⁷

13. 2. Správa města

Přerov se přidržel práva magdeburského. V čele stály dva osobně oddělené sbory, zpravidla dvanácti členné a to přisedící městského soudu- kmeti, a členové městské rady konšelé a přisežní. Soudu předsedal rychtář (jinak též fojt, šoltys) zástupce vrchnostenské moci. Postupně jeho práva omezována na pouhý výkon pravomoci v trestních záležitostech, stal se tak pouhým městským policejním úředníkem, zatímco rostl význam samosprávy představované městskou radou s funkcí politickou, finanční a hospodářskou. V předsednictví se střídali po čtyřech týdnech purkmistři, zprvu jako předsedové každodenních ranních schůzek, později jako předsedové purkmistrovského úřadu zabývajících se méně důležitými záležitostmi. Kdo po obnově rady byl zvolen prvním purkmistrem, nazýval se primasem (primátorem). Městská rada obnovována po roce, zpravidla jedna třetina členů zůstávala, odstoupivší členové byli nazýváni obecními staršími a mohli vystupovat jako zástupci městské obce (jinak zvaní jako valná nebo veliká). Náleželi do ní rodoví nebo přijatí

městského práva, kteří mohli provozovat zvolené živnosti, zejména obchod a vaření piva, i obyvatelé menšího práva, kteří se zabývali jen drobným obchodem nebo řemeslem. Obec se vyjadřovala k věcem obecního zájmu, k vyhlášení obecných ustanovení formou statut, k obnově rady, k věcem finančníma vojenským, scházela se po válečných pohromách, požárech a povodních. Nejstarší městské knihy byly zničeny husity, další městské knihy, o jejichž existenci víme, se z největší části nedochovaly vlivem častých požárů a válečných pohrom. Jména konšelů jsou známa až z konce 14. století. Informace o sbližování městské správy v horním a dolním městě se na přelomu 15. -16. století nám podává listinný materiál perňštejnské provenience. Ke spojení měst Horního a Dolního došlo na základě listiny z 6.

¹⁰⁷ Jiří Lapáček, Přerovské pohostinství, *Přerovské echo* VII, s. 8., č. 7, 1. 1. 1993, s. 8.

prosince 1498.¹⁰⁸ První zmínka o radnici na kopci, které od roku 1520 sloužila obojím měšťanům.¹⁰⁹

14. Přerov sídlem Jednoty bratrské

V polovině 15. století se začala utvářet Jednota bratrská, původně jako skupina radikálních husitských stoupců Petra Chelčického (sekta), později vystupující jako výběrová menšinová církev, jejímiž stoupci byli především lidé z městského prostředí. V Přerově se začali usazovat patrně v souvislosti s osazováním kopce, ke kterému přistoupil Ctibor Tovačovský v šedesátých letech 15. století, a v němž pokračoval zvláště Vilém z Pernštejna. Záhy se stal Přerov významným střediskem, v němž působil a roku 1484 zemřel Jan Chelčický, příbuzný Petra Chelčického a člen úzké rady. Synody (sjezdy) Jednoty bratrské konané v Přerově roku 1489, 1494 a 1498. Jádrem bratrského osídlení se stal právě kopec, neboli Horní město. Byl zde roku 1500 pochován první biskup Jednoty bratrské Matěj Kunvaldský. Jednalo se o původní kostel svatého Jiří, který utrpěl velké škody za husitských válek. Zámeckou kapli si zřídil Vilém z Pernštejna. Z 15. století pochází kostel svatého Michala na Šířavě ke kterému přináležel hřbitov, kde se později pochovávali také členové Jednoty bratrské. Později si členové Jednoty bratrské zbudovali své nové sídlo pod kopcem Na Marku.¹¹⁰

15. Přerovský hrad za Pernštejnů

Stavbu hradu v těchto místech lze zřejmě spojit až s osobou Viléma z Pernštejna v poslední čtvrtině 15. století. Jižní dokonale vyměřené křídlo perňštejnského hradu není oproti dřívějším předpokladům S. Kašpárkové produktem 13. - 14. století, Relativně tenké zdi (120-135cm), žádné stopy druhotného osazování pozdně gotických portálů a převážně současné, mírně valené klenby, svědčí o jednotné perňštejnské stavební akci z doby po roce 1480. Vznikl tak palác se třemi rozměrnými prostory v polozapuštěném suterénu a sklepem při koutu zalomeného hlavního traktu. Starší konstrukce byly zřejmě při zmíněné úpravě

¹⁰⁸ Jiří Lapáček, Přerov ve 14. a 15. století, *Sborník státního okresního archivu v Přerově*, Přerov 2008, s. 90.

¹⁰⁹ Jiří Lapáček, Správa města v 16. století, *Nové Přerovsko V*, č. 18, (3. 5. 1996), s. 13.

¹¹⁰ Jiří Lapáček, Jednota bratrská v Přerově v 16. století, *Nové Přerovsko V*, č. 20, (17. 5. 1996), s. 13.

terénu do základu odstraněny. Do sklepů vedlo schodiště, které ještě pozměnili v renesanci, a podél severního průčelí paláce probíhala chodba ochozu. Ve vyšších podlažích se z Vilémovy stavby zachovalo hlavně zdivo, zazděná ostění ve dvorním průčelí a kaple. Jinak se jeví spodek úzkého západního paláce. Má podstatně silnější zdi (1,7-2m) a jeho severní konec se zužuje. Jeho západní obvodní zeď je možno pokládat za původní hradbu, k níž a k věži ho snad někdy ve druhé polovině 13. století nebo v první půlce 14. století přistavěli. Zřejmě však nebyl hlavním palácem hradu. Severní obvodní hradba je ukryta v suterénu severního křídla a pod jeho podlahou.¹¹¹ Otázkou zůstává, kam zařadit válcovou věž, která vykazuje tři rozličné fáze výstavby, respektive přestaveb. Výstavba velké věže se předpokládá až na přelomu 15. - 16. století se také nezdá být pravděpodobná v souvislostech dnešních znalostí o hradní architektuře pozdní gotiky a počínající renesance, zejména v režii Pernštejnů známých protagonistů rané renesance v českých zemích. Podle některých autorů lze také západní zeď považovat za původní hradbu, ke které byl někdy ve druhé polovině 13. století nanejvýš v první půli 14. století přistavěn palác.¹¹² Prostor Horního města v hradbách představuje nepravidelný ovál zvnitřka vymezený stavebními čarami 34 městských domů, zámku a kaple svatého Jiří. Z urbanistického hlediska jde o volně rostlý soubor obytných stavbě podélné dispozice, prostorově výrazně determinovaný přirozenými podmínkami terénní konfigurace. Jednu z dominant představovala radnice s výraznou věží.

15. 1. Stavba nynějšího městského opevnění

Počátky stavby nynějších hradeb lze spojit s osobou Viléma z Pernštejna, který se stal držitelem města roku 1475. Fortifikace Horního města se původně skládala ze tří hradebních systémů. Vnitřní hradby s 15 půlválcovými bastiony a dvěma vstupními branami, které se nedochovaly, byly vyžděny z lomového kamene- travertinu ale v některých částech opevnění i pískovcem. Travertin pocházel jednak z místních zdrojů, a rovněž z lomů v Majetíně a Tučíně. Stopy po těžbě kamene jsou dodnes patrné v suterénech domů na Horním náměstí a na vystupující skále u paty hradeb. Jako základu bylo využito nad terén vystupující

¹¹¹ Jaroslav Peška- Miroslav Plaček, *Dědictví věků*, Olomouc 2002, s. 85.

¹¹² Jiří Lapáček, *Přerov*, Praha 2010, s. 26.

travertinové skály, která tvořila jádro původního kopce s doloženým velkomoravským osídlením. Na upravenou ložnou spáru byla postupně vyzdívána 200-240 cm široká kamenná zeď z lomového neopracovaného zdiva. Jako pojiva bylo užito rozemletého kusového vápna s hrubozrnným říčním pískem pocházející z říčních náplav nedaleké řeky Bečvy. Na převážné většině dochovaného originálního zdiva je doložené pravidelné řádkování. Na masivnější základovou část navazoval rytmus tří řádků z nižšího, zhruba 5-7 cm vysokého a 40 cm dlouhého kamene a opět tři řádky z materiálu nižšího. Na některých místech byly řádky pouze pravidelně prostřídány. Hradby nabyly původně omítány, pouze malta vytlačená ze spár byla dostatečně lžící rozetřena. V důsledku destrukcí, požárů a vplavováním zvětralého pojiva se většina původních spár nedochovala. U půlválcových bastionů a dochovaných fragmentů jižního barbakánu bylo použito ke stavbě masivnějších kamenů. Původní koruna hradeb se většinou nedochovala, s výjimkou části hradeb u zámku. Zde je koruna uzavřena cimbuřím s pravidelně se střídajícími stínkami. V části hradeb vlevo od válcové věže někdejšího přerovského hradu jsou stínky hranolové, v části hradeb vpravo od válcové věže jsou stínky směrem do parkánu okoseny. Výška hradeb je v tomto místě zhruba 10,5 metru. Lokalita při jižní uliční fasádě zámku byla původně rovněž hradebním zdivem s parkány a hradebními valy, druhotným přístavbami, jak je ostatně popisováno i ve zprávě o stavu zámku Dominikem Feyem z roku 1919. Je patrné, že v minulosti došlo k provedení zásypů hradebních příkopů zeminou z okolních valů, a proto došlo právě v této části fortifikace, respektive zámku, k neúměrnému navýšení rostlé zeminy oproti vnějšímu „původnímu hradebnímu příkopu. Dveřní otvor, dnes ústící na parkán z nárožní jihovýchodní místnosti přízemí, byl prolomen druhotně, zřejmě za účelem zpřístupnění parkánu ze zámku.¹¹³ Kromě hradeb začal Vilém v roce 1484 s přestavbou přerovského hradu, což dokládají dochované architektonické články a erby. Při stavbě nového hradebního systému zřejmě postupně zanikly zbytky staršího opevnění. Podobně velkoryse byla koncipována také charakteristická urbanisticky jednotná zástavba Horního města, s úzkou průčelní hloubkovou parcelací měšťanských domů s podloubím a atikovými štíty. Lze předpokládat, že hradby byly na přelomu 15. a 16. století již dokončeny. Je možné, že za Vratislava z Pernštejna byly hradby kolem roku 1570 v důsledku hrozícího tureckého nebezpečí zpevněny, v některých místech dobudovány a doplněny dvěma barbakány u Horní a Dolní brány. Kromě uvedených bran vedla z Horního města ještě výpadová branka „fortna“ a to směrem na parkán k Bečvě.

¹¹³ Karel Žurek, Středověká fortifikace, In: *Přerovský zámek*, Přerov 2010, s. 53.

Branka pozůstávající z chodby asi 25 metrů dlouhé. Přístup k hradbám je z větší části volný, přibyla pouze zástavba v hradním příkopu a ve dvorech. Dům v ulici Pod Valy ani secesní budova továrnické vily, dnes městská knihovna, tehdy nestály. Ve druhé polovině 20. století byly hradby narušeny stavbou trafostanice v zámeckém příkopu (při jižní uliční fasádě zámku), dále depozitáři muzea za budovou čp. 35, technickým zázemím vinárny „Taverna“ a zejména výstavbou budovy klubu Přerovských strojírů, při které byl dokonce zničen jeden z půlválcových bastionů.¹¹⁴

16. Závěr

V poznání historie města bude potřeba ještě mnoho objasnit. Zatím nejvíce diskutabilní otázkou je, kde se nacházel kostel, při kterém mělo být údajné sídlo archidiakonátu zmiňovaného Zdíkem. Antonín Čáp předpokládal, že oním kostelem je kostel svatého Jiří na Horním náměstí. Nutno však podotknout, že tuto možnost lze pravděpodobně vyloučit, důsledkem archeologických výzkumů, které byly na ploše této stavby uskutečněny. Z výzkumů vyplývá, že nynější kostel svatého Jiří je ve svých základech o dost mladší. Dá se však předpokládat, že původní kostel mohl při stavbě stávající stavby zcela zaniknout. V poslední době se zmiňuje také objev stavby v prostorech domů číslo popisné 26 a 27, ve jejichž místech v severovýchodní části kopce byla vybudována obdélná stavba s dva metry silnými zdmi z lomového kamene, zřejmě obehnaná zděnou fortifikací. Délka stavby obdélného půdorysu činila kolem 23 metrů, šířka 3,8-4,1 metrů. Archeologický výzkum potvrdil, že jde o jednu z nejstarších staveb na Horním náměstí, která existovala až do poloviny 15. století, kdy zřejmě v období husitských válek zanikla. Jiří Kohoutek předpokládá, že se v této zděné stavbě, plnící úlohu obytné věže jedná o sídlo přerovské kastelánie ve 13. století. V úvahu připadá také kostel svatého Vavřince, který byl však dlouho v pramenech zmiňován pouze jako kaple. Problematickým se jeví zejména fakt, že kostel svatého Jiří měl být původně zasvěcen svatému Vavřinci a jeho patrocinium bylo až později změněno. Tato situace nám komplikuje znalost pramenů, jelikož netušíme, který kostel svatého Vavřince byl zmiňován, což máte i samotné autory. Jeví se pravděpodobným, že vznik kostela svatého Vavřince na Dolním náměstí (dnešním Náměstí Tomáše Garrigua Masaryka) spadá až do období samotné lokace města. Další variantou může být kostel svatého Michala na

¹¹⁴ Karel Žurek, Středověká fortifikace, In: *Přerovský zámek*, Přerov 2010, s. 51.

předměstí Šířava. Máme doloženou jeho dlouhou historii, avšak samotná svatyně nebyla doposud archeologicky prozkoumána. Snad již posledním východiskem může být některými autory zmiňovaná stavba kostela svatého Marka v lokalitě Na Marku, který byl však vystavěn jako utrakvistický kostel zasvěcený Pánu Ježíši Krista ukřižovanému až v roce 1525.

Osobně se domnívám, že předpokládané sídlo archidiakonátu se nacházelo u kostela svatého Michala, protože v oblasti Šířavy se dá předpokládat původní tržiště předlokačního Přerova, a již tehdy musel kostel svatého Michala, patřit mezi významné církevní stavby.

Dalším spekulativním tématem je umístění původního hradu zbudovaného za Boleslava Chrabrého. Přikláním se k názoru, že tomu původní hrad byl situovaný na opačné straně návrší. Jeví se mi to pravděpodobné, nejen v důsledku archeologických poznatků o zachování části dřevěné fortifikace na opačné straně návrší, ale zejména ze strategických důvodů, jelikož druhá strana návrší představovala lepší přehled nad okolím hradu.

17. Použitá literatura:

Jiří Hrůza, *Česká města*, Praha 1960.

Dobroslav Líbal, *Starobylá města v Československu*, Praha 1970.

Zikmund Winter, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991.

František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992.

Jiří Lapáček, Přerovské pohostinství, *Přerovské echo* VII, č. 7, (1. 1. 1993).

Jiří Lapáček, Archeologické vykopávky objasňují nejstarší dějiny města Přerova, *Nové Přerovsko* V, č. 5, (2. 2. 1996).

Jiří Lapáček, První písemná zmínka o Přerovu pochází z roku 1131 nebo z roku 1141?, *Nové Přerovsko* V, č. 6, (9. 2. 1996).

Jiří Lapáček, Ještě jednou k udělení městských práv Přerovu roku 1256, *Nové Přerovsko* V, č. 7, (16. 2. 1996).

Jiří Lapáček, Přerov do válek husitských, *Nové Přerovsko* V, č. 11, (15. 3. 1996).

Jiří Lapáček, Husitství a Přerov, *Nové Přerovsko* V, č. 12, (22. 3. 1996).

Jiří Lapáček, Horní a dolní město na přelomu 15. a 16. století, *Nové Přerovsko* V, č. 15, (12. 4. 1996).

Jiří Lapáček, Správa města v 16. století, *Nové Přerovsko* V, č. 18, (3. 5. 1996).

Jiří Lapáček, Jednota bratrská v Přerově v 16. století, *Nové Přerovsko* V, č. 20, (17. 5. 1996).

Jiří Lapáček, Otazníky nad počátky města Přerova, *Sborník Státního okresního archivu v Přerově* VII, Přerov 1999.

Jiří Kohoutek, Problematika vývoje středověkého města Přerova ve světle archeologických pramenů, *Sborník Státního okresního archivu v Přerově* IX, Přerov 2001.

Pavla Horská-Eduard Maur-Jiří Musil, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha-Litomyšl 2002.

Jaroslav Peška- Miroslav Plaček, *Dědictví věků*, Olomouc 2002.

Karel Kuča, *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. díl PRO-STO, Praha 2004.

Rudolf Procházka – Aleš Drechsler – Zdeněk Schenk, Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8. -12. století) – současný stav poznání, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006.

Rudolf Procházka – Martin Wihoda: Polský průnik na Moravu a hrad Přerov v kontextu dějin 10. století, In: *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, Szczecin – Wrocław 2006.

Jiří Lapáček, K otázce nejstaršího kostela v Přerově, *Vlastivědný věstník moravský* roč. 59, č. 1., 2007.

Rudolf Procházka- Jiří Kohoutek-Jaroslav Peška *Přerov - Horní náměstí: od pravěkého hradiska ke středověkému městu*, Olomouc 2007.

Jiří Lapáček, Co říkají prameny o událostech v Přerově před 755 lety, *Nové Přerovsko* XVII, č. 30,(25. 7. 2008).

Jiří Lapáček, Přerov ve 14. a 15. století, *Sborník státního okresního archivu v Přerově*, Přerov 2008.

Aleš Drechsler-František Hýbl- Jan Mikulík- Vladimír Peška- Zdeněk Schenk- Jiří Svoboda, *Archeologie Přerovska: průvodce k expozici Archeologie Přerovska v Muzeu Komenského v Přerově, Památníku lovců mamutů v Přerově-Předmostí a Malému školnímu muzeu lovců mamutů při ZŠ J. A. Komenského v Přerově-Předmostí*, Přerov 2010.

Jiří Lapáček, *Přerov*, Praha 2010.

Karel Žůrek, Středověká fortifikace, In: *Přerovský zámek*, Přerov 2010.

Aleš Drechsler, Historie archeologického poznání Přerova a výzkumy Muzea Komenského v Přerově, In: *Historický Přerov I.*, K nejstarším dějinám města Přerova, Přerov 2011.

Jiří Lapáček, Přerov ve středověku na základě archivních pramenů, *Historický Přerov I. K nejstarším dějinám města Přerova*, Přerov 2011.

Jiří Lapáček, Otazníky nad listinou Přemysla Otakara II. pro Přerov z roku 1256, *Sborník státního okresního archivu v Přerově*, Přerov 2011.

Aleš Drechsler, Zlatý velkomoravský šperk z Horního náměstí v Přerově, In: *Perly Muzea Komenského*, Jiří Šmeral (ed.), Přerov 2012.

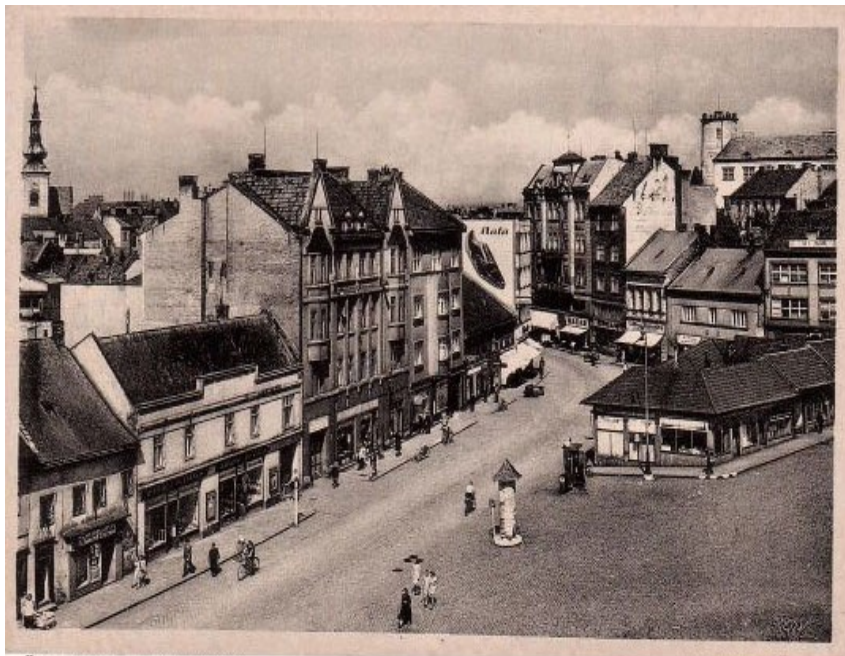
18. Seznam vyobrazení:

1. Přerov, Žerotínovo náměstí, 1950 (Archív Jiřího Rosmuse)
2. Žerotínovo náměstí, 1968 (Archív Jiřího Rosmuse)
3. Kostel svatého Jiří, 1911 (Archív Jiřího Rosmuse)
4. Žerotínovo náměstí, 1940 (Archív Jiřího Rosmuse)
5. Náměstí TGM, 1909 (Archív Jiřího Rosmuse)
6. Náměstí TGM, 1965 (Archív Jiřího Rosmuse)
7. Přerov, Náměstí TGM s kostelem svatého Vavřince (Archív Jiřího Rosmuse)
8. Kostel svatého Vavřince, 1940 (Archív Jiřího Rosmuse)
9. Hradby, 1912 (Archív Jiřího Rosmuse)
10. Hradby (Foto: Alena Oralová 2016)
11. Fortna, 1918 (Archív Jiřího Rosmuse)
12. Fortna (Foto: Alena Oralová 2016)
13. Dochované cimbuří (Foto: Alena Oralová 2016)
14. Dochované střílny (Foto: Alena Oralová 2016)
14. Šířava, 1905 (Archív Jiřího Rosmuse)
15. Šířava (Foto: Alena Oralová 2016)
16. Žerotínovo náměstí s kostelem svatého Michala, 1925 (Archív Jiřího Rosmuse)
17. Kostel svatého Michala (Foto: Alena Oralová 2016)
18. Letecký snímek Horního náměstí (Archív Jiřího Rosmuse)
19. Letecký snímek Horního náměstí (Archív Jiřího Romuse)
20. Radnice na Horním náměstí (Archív Jiřího Rosmuse)

21. Radnice na Horním náměstí (Foto: Alena Oralová 2016)
22. Přerovský zámek (Archív Jiřího Rosmuse)
23. Přerovský zámek (Archív Jiřího Rosmuse)
25. Kratochvílova ulice, 1908 (Archív Jiřího Rosmuse)
26. Kratochvílova ulice, 2009 (Archív Jiřího Rosmuse)
27. Mostní ulice, 1908 (Archív Jiřího Rosmuse)
28. Mostní ulice, 2008 (Archív Jiřího Rosmuse)
29. Šířava- Dělnický dům 1940 (Archív Jiřího Rosmuse)
30. Budova Emosu na Šířavě (Archív Jiřího Rosmuse)

Obrazová příloha:

1. Přerov, Žerotínovo náměstí, 1950 (Archív Jiřího Rosmuse)

Žerotínovo nám 1950

archiv J R

2. Žerotínovo náměstí, 1968 (Archív Jiřího Rosmuse)

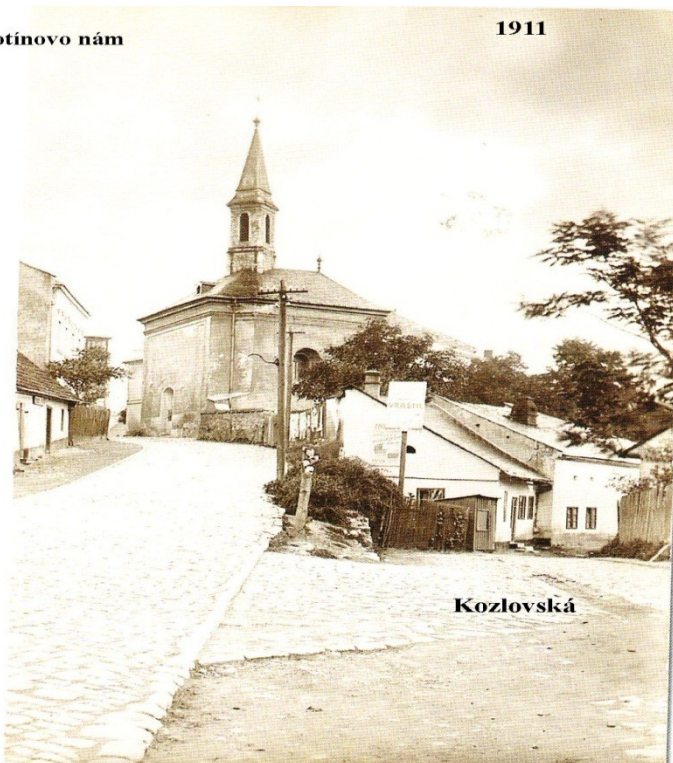

Žerotínovo náměstí 1968

JR

Žerotínovo nám

1911

Kozlovská

3. Kostel svatého Jiří, 1911 (Archív Jiřího Rosmuse)

4. Žerotínovo náměstí, 1940 (Archív Jiřího Rosmuse)

Žerotínovo nám asi 1940

archiv J R

5. Náměstí TGM, 1909 (Archív Jiřího Rosmuse)

6. Náměstí TGM, 1965 (Archív Jiřího Rosmuse)

Dolní nám. 1965 domy před zbouráním

archiv J Rosmus

7. Přerov, Náměstí TGM s kostelem svatého Vavřince (Archív Jiřího Rosmuse)

8. Kostel svatého Vavřince, 1940 (Archív Jiřího Rosmuse)

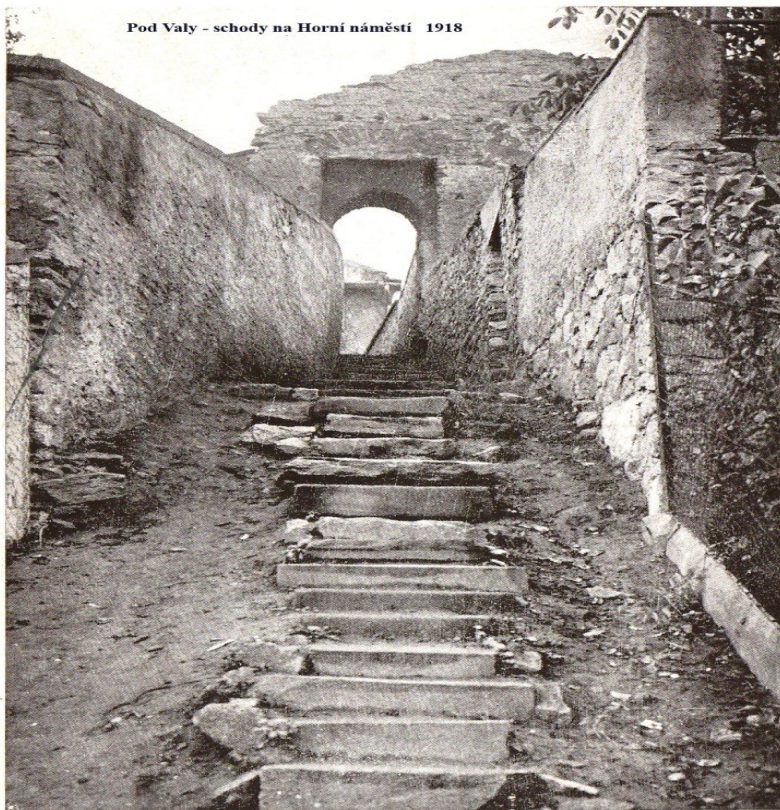
9. Hradby, 1912 (Archív Jiřího Rosmuse)

10. Hradby (Foto: Alena Oralová 2016)

11. Fortna, 1918 (Archív Jiřího Rosmuse)

12. Fortna (Foto: Alena Oralová 2016)

13. Dochované cimbuří (Foto: Alena Oralová 2016)

14. Dochované střílny (Foto: Alena Oralová 2016)

14. Šířava, 1905 (Archív Jiřího Rosmuse)

15. Šířava (Foto: Alena Oralová 2016)

Přerov - Žerotínovo nám. 1925

archiv J R

16. Žerotínovo náměstí s kostelem svatého Michala, 1925 (Archív Jiřího Rosmuse)

17. Kostel svatého Michala (Foto: Alena Oralová 2016)

18. Letecký snímek Horního náměstí (Archív Jiřího Rosmuse)

19. Letecký snímek Horního náměstí (Archív Jiřího Romuse)

20. Radnice na Horním náměstí (Archív Jiřího Rosmuse)

21. Radnice na Horním náměstí (Foto: Alena Oralová 2016)

22. Přerovský zámek (Archív Jiřího Rosmuse)

23. Přerovský zámek (Archív Jiřího Rosmuse)

25. Kratochvílova ulice, 1908 (Archív Jiřího Rosmuse)

26. Kratochvílova ulice, 2009 (Archív Jiřího Rosmuse)

27. Mostní ulice, 1908 (Archív Jiřího Rosmuse)

28. Mostní ulice, 2008 (Archív Jiřího Rosmuse)

29. Šířava- Dělnický dům 1940 (Archív Jiřího Rosmuse)

30. Budova Emosu na Šířavě (Archív Jiřího Rosmuse)

